

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г. С. КОСТЮКА

БІЛА ПРИНА МИКОЛАЇВНА

УДК 159.922.73

**ПСИХОЛОГІЯ ТВОРЧОГО КОНСТРУЮВАННЯ
В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора психологічних наук

Київ – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в лабораторії психології творчості Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ.

Науковий консультант

доктор психологічних наук, професор, дійсний член НАПН України

Моляко Валентин Олексійович, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, лабораторія психології творчості, завідувач.

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України

Смульсон Марина Лазарівна, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, лабораторія нових інформаційних технологій навчання, завідувач;

доктор психологічних наук, професор

Приходько Юлія Олексіївна, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, кафедра психології і педагогіки, професор;

доктор психологічних наук, професор

Мойсеєнко Лідія Анатоліївна, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, кафедра вищої математики, професор.

Захист дисертації відбудеться «26» вересня 2012 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.453.01 в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України за адресою: 01033, м. Київ-33, вул. Паньківська, 2.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Автореферат розісланий «23» серпня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Л. Зливков

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Творчість належить до складних і водночас соціально значущих психологічних феноменів. В наш час у суспільстві існує дефіцит спеціалістів, фахівців різних галузей, здатних творчо мислити, ефективно діяти, проектувати, винаходити, конструювати нове, розв'язувати творчі задачі.

Одним з головних завдань сучасних галузей психологічної науки є аналіз творчих процесів, пошук можливостей навчання творчим прийомам. На сьогоднішній день описано більше двадцяти різних методів активної стимуляції творчої діяльності. Особливо вагомий внесок в практичну розробку цих методів зробили Г. С. Альтшуллер, Г. Я. Буш, С. М. Василейський, Т. В. Кудрявцев, В. О. Моляко, П. М. Якобсон, підготувавши цілі системи для застосування в евристичній діяльності конструкторів та винахідників. Українські вчені (Г. С. Костюк, Є. О. Мілерян, В. О. Моляко, М. Л. Смульсон, В. В. Рибалка, П. С. Перепелиця, О. В. Проскура, Т. М. Третяк та ін.) розробили теорію та практику дослідження конструкторської діяльності, сформулювали конкретні підходи, певні психолого-педагогічні системи, прийоми цілеспрямованого розвитку творчих здібностей особистості.

На думку науковців, оптимальним періодом входження в сферу творчої діяльності, оволодіння відповідними вміннями є дошкільний період (Г. С. Костюк, В. К. Котирло, С. Є. Кулачківська, О. І. Кульчицька, С. О. Ладивір, Т. О. Піроженко, Ю. О. Приходько, Л. М. Проколієнко). Дошкільне дитинство – базовий етап становлення творчої особистості, формування творчого потенціалу (Л. С. Виготський, О. В. Запорожець, В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін, В. Т. Кудрявцев, О. М. Матюшкін, М. М. Поддьяков), у цьому віці діти, здобувши певний досвід, можуть творчо використовувати його. Специфічним видом дитячої діяльності, що ампліфікує, збагачує розвиток дитини (О. В. Запорожець) та відіграє важливу роль у формуванні творчості, є діяльність конструювання, конструкторська діяльність (О. М. Давидчук, Н. П. Лінькова, Л. О. Парамонова, М. М. Поддьяков, Е. О. Фарапонова, В. В. Холмовська та ін).

У науковій психологічній літературі розглядаються переважно окремі сторони конструкторської діяльності, які вивчались у віковій психології в процесі гри (З. М. Богуславська, В. В. Брофман, В. Г. Нечаєва, Л. О. Парамонова) або навчання (Л. Ф. Вержиковська, З. В. Лиштван, Е. О. Фарапонова), а також в нейропсихологічних дослідженнях (О. Р. Лурія, А. М. Міренова). Водночас сьогодні ще недостатньо розроблені психолого-педагогічні основи навчання дітей технічній, конструкторській творчості, зміст і структура їх пошуково-конструкторської діяльності, не визначені основні напрямки розвитку їх творчого конструювання з урахуванням інтересів, здібностей, у світлі освітніх, виховних завдань, а також потреб науки та техніки. Саме тому нагальним є дослідження проблеми творчої конструкторської діяльності у дошкільному віці, що об'єктивно відображає динаміку творчого розвитку дітей, в якому творчі тенденції успішно формуються у всіх своїх проявах та доступні для аналізу. Поліфункціональність та актуальність проблеми вивчення творчого конструювання, її теоретична, практична значущість та відсутність спеціальних психологічних досліджень конструкторської творчості

дітей, її процесу, спонукали нас визначити тему дисертаційного дослідження: «Психологія творчого конструювання в дошкільному віці».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалось відповідно до науково-дослідної теми лабораторії психології творчості Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України «Психологічне дослідження творчих перцептивних процесів на різних вікових рівнях» (номер державної реєстрації 0107U012430); реалізації положень Закону України № 2442 – VI від 06.07.10 р. щодо обов'язкової дошкільної освіти дітей, Закону про дошкільну освіту (стаття 7), Базового компонента дошкільної освіти в Україні. Тему затверджено на засіданні Вченої ради Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України (протокол № 1 від 29.01.2009 р.) та узгоджено у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 3 від 28.04.2009 р.).

Об'єкт дослідження – процес розв'язування дошкільниками задач на конструювання.

Предмет – психологічні характеристики творчого конструювання в дошкільному віці.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні особливостей, закономірностей конструкторської діяльності дошкільників та визначенні ефективних шляхів розвитку їх творчого конструювання в умовах дошкільних навчальних закладів.

Концепція дослідження: умовою успішного розвитку дитячої творчості є належна організація мисленнєвої діяльності. Дошкільнику, як і дорослому, властиві стратегіальна регуляція мислення та індивідуальні прояви особистісної спрямованості розумових тенденцій. Вид стратегіальної тенденції, що визначається переважаючими мисленнєвими діями (аналогізування, комбінування, реконструювання), детермінуючи процес з підготовки, планування та реалізації задуму, спрямовує потік мисленнєвого пошуку. Психолого-педагогічне стимулювання творчості в дошкільників передбачає заохочення творчих тенденцій мислення, починаючи від зародження творчих ідей та закінчуючи їх втіленням.

В основу дослідження були покладені наступні **припущення**:

- процес творчого конструювання дошкільників є адекватною моделлю процесу творчості, що поєднує загальні ознаки творчої діяльності, яка проявляється в процесі розуміння умови задачі, створення проекту розв'язання та реалізації творчого задуму;

- у процесах розуміння дошкільниками задач на конструювання, що має місце впродовж усього процесу розв'язування, домінують дії, спрямовані на встановлення подібності, аналогії у нових структурах та еталонах, з якими вони порівнюються;

- створення задуму у конструкторській творчості дошкільників пов'язане із застосуванням послідовних розумових дій, що визначаються загальною спрямованістю на структурні, структурно-функціональні ознаки предметів;

- перевірка адекватності гіпотез у конструкторській діяльності дошкільників передбачає практичну, продуктивну діяльність втілення й реалізації задуму, встановлення відповідності отриманої конструкції умовам задачі;

- розвиток конструкторської творчості дітей буде ефективним при умові створення розвивального середовища та спирання на нього в організації процесу

навчання, інтеграції конструювання з іншими видами діяльності, заохочення творчої ініціативи дітей, забезпечення атмосфери успішності тощо;

- теоретично та експериментально обґрунтована комплексна програма тренінгу, що базується на системі КАРУС, є дієвим засобом стимулювання індивідуальних та процесуальних компонентів конструкторської діяльності дошкільників.

Предмет, мета та гіпотези зумовили необхідність вирішення наступних **завдань дослідження:**

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми творчого конструювання на дошкільному етапі онтогенезу, виокремити концептуальні положення.

2. Розкрити психологічний механізм творчої діяльності дошкільників.

3. Розробити психологічно-методологічний підхід до вивчення, аналізу та організації творчого конструювання у дошкільному віці.

4. З'ясувати особливості процесу розуміння дошкільниками задач на конструювання.

5. Визначити переважаючі розумові дії дітей у створенні творчого задуму конструювання.

6. Провести аналіз процесу та результату реалізації дошкільниками творчого задуму.

7. Визначити психолого-педагогічні умови та принципи організації творчого конструювання у дошкільників.

8. Побудувати функціональну концептуальну модель конструкторської творчості дітей дошкільного віку.

9. Розробити та апробувати комплексну програму творчого тренінгу розвитку творчого конструювання у дошкільників.

Теоретико-методологічною основою дослідження є філософсько-психологічні положення про сутність творчості, її роль у формуванні особистості (Д. Б. Богоявленська, В. О. Моляко, Я. О. Пономарьов, В. А. Роменець, Б. М. Теплов); положення культурно-історичного підходу до психічного розвитку людини та концепції його діяльнісної сутності (Л. С. Виготський, В. В. Давидов, О. В. Запорожець, Д. Б. Ельконін, О. М. Леонтьєв, О. Р. Лурія, С. Д. Максименко, С. Л. Рубінштейн, Н. В. Чепелева); основні висновки досліджень конструкторської, винахідницької діяльності (А. В. Антонов, Г. Я. Буш, С. М. Василейський, Т. В. Кудрявцев, Є. О. Мілерян, П. М. Якобсон); системно-стратегіальна концепція творчості (В. О. Моляко); основні наукові положення про процес мислення при розв'язуванні задач (А. В. Брушлінський, С. Л. Рубінштейн, О. К. Тихомиров); теоретичні надбання психології щодо процесів розуміння, формування та перевірки гіпотези розв'язання творчих задач (Л. Л. Гурова, В. В. Знаков, А. Б. Коваленко, Ю. К. Корнілов, Г. С. Костюк, Л. А. Мойсеєнко); психолого-педагогічні доробки щодо закономірностей формування творчості в дошкільному віці, концепції розумової діяльності дошкільників (Л. С. Виготський, Л. А. Венгер, Н. О. Ветлугіна, О. В. Запорожець, Д. Б. Ельконін, Г. С. Костюк, В. К. Котирло, В. Т. Кудрявцев, О. І. Кульчицька, В. С. Мухіна, М. М. Поддяков); принципи єдності теорії і практики, гуманізації та демократизації освіти.

Методи та організація дослідження. Для розв'язання поставлених завдань і перевірки висунутих положень застосовано комплекс методів дослідження:

теоретичні – теоретико-методологічний аналіз, синтез, систематизація психологічних та педагогічних робіт з проблем творчості, конструкторської діяльності, розумового розвитку дітей дошкільного віку; вивчення психолого-педагогічних систем, методик, форм організації конструювання; порівняння й узагальнення практики навчання дітей конструюванню в дошкільних навчальних закладах; систематика здобутої інформації; аналіз та інтерпретація отриманих даних; *емпіричні* – спостереження за діяльністю дітей на заняттях та у вільний час, бесіди з досліджуваними, опитування вихователів, вивчення продуктів дитячої діяльності (конструкцій, малюнків, задумів), діагностика рівня розвитку у дітей творчого конструювання із застосуванням експериментальної методики дослідження, що включала стандартні та модифіковані методи; метод активного навчання, спеціально розроблена програма розвитку творчого конструювання, тренінг, творчі ігрові вправи; *методи обробки та інтерпретації емпіричних даних* – кількісний аналіз з використанням методів математичної статистики (описова статистика, аналіз статистичної значущості відмінностей із використанням критерію кутового перетворення Фішера); якісний аналіз. Обробка отриманих емпіричних результатів здійснювалась за допомогою пакету статистичних програм Statistica 6.0.

Дисертаційне дослідження здійснювалось протягом 2006–2012 рр. Відповідно до мети наукового дослідження термін його проведення можна розділити на кілька етапів: пошуковий, діагностичний, експериментальний, підсумково-корегуючий.

Пошуковий етап (2006–2007 рр.) розпочався під час роботи автора директором Центру раннього розвитку дітей. Проводилось спостереження за особливостями конструкторської творчості дітей на заняттях.

На діагностичному етапі дослідження (2008 р. – перша половина 2009 р.) аналізувався стан організації конструювання в дошкільних навчальних закладах. Проблема формування творчих конструкторських навичок дітей розроблялась у її теоретичному та практичному аспектах, здійснювався пошук необхідних підходів щодо вдосконалення змісту, форм і методів цього процесу. У межах діагностичного етапу уточнювались також наукові основи, категоріальний апарат дослідження, оцінювався рівень сформованості творчого конструювання у дошкільників.

На експериментальному етапі (друга половина 2009 р. – 2010 р.) розроблялись остаточні концептуальні засади дослідження, вибудовувалась модель розвитку творчого конструювання, перевірялась її ефективність, проводився формувальний етап експерименту. Систематизувались і оброблялись емпіричні дані, що дало змогу здійснити порівняльно-зіставний аналіз особливостей творчого конструювання дошкільників на різних етапах його розвитку, зробити відповідні висновки.

На підсумково-корегуючому етапі (2011–2012 рр.) оброблялись та узагальнювались отримані результати.

Дослідницько-експериментальний етап дослідження здійснювався на базі дошкільних закладів Вінницької, Київської, Львівської, Тернопільської, Хмельницької, Чернівецької, Чернігівської областей. Загальна кількість респондентів становила понад 500 дітей.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що в ньому:

- вперше узагальнено та систематизовано відносно дошкільного віку наукові

надбання щодо конструкторської діяльності, творчого конструювання як творчого процесу, що має в основі мисленнєву діяльність;

- поглиблено знання про дитячу творчість, уточнено психологічний зміст понять «конструкторська творчість дітей», «творче конструювання у дошкільному віці» (акцентовано увагу на процесуальних та індивідуальних аспектах);

- виявлено та описано механізм і структуру процесу конструкторської діяльності дітей, його основні етапи;

- представлено методологічний підхід у вивченні проблеми творчого конструювання на етапі дошкільного дитинства, виокремлено критерії та показники рівня сформованості творчих конструкторських умінь дошкільників, розвитку їх конструкторської творчості;

- дано характеристику процесів розуміння дошкільниками творчої задачі на конструювання, формування задуму та реалізації розв'язку, охарактеризовано їх генезис;

- визначено підхід до організації та регулювання конструкторської творчості дітей, починаючи від зародження творчих ідей і закінчуючи їх втіленням;

- розроблено загальну концептуальну модель конструкторської творчості дошкільників і програму розвитку творчої конструкторської діяльності на етапі дитинства, що відповідає запитам реформування та оновлення освіти, її дошкільної ланки і є підґрунтям навчально-методичної програми дошкільної освіти;

- сформульовано психолого-педагогічні умови та принципи оптимізації реалізації програми, відкрита перспектива організації розвивального середовища, створення сприятливих умов для розвитку творчості у конструюванні. Розроблено та описано інтегрований спосіб організації розвивальних технологій у системі творчого тренінгу.

Здобуті у ході дослідження дані доповнюють і розширюють наукові уявлення про психологічні особливості, закономірності творчого конструювання в дошкільному дитинстві та дають можливість визначити ефективні способи організації конструкторської творчості в умовах дошкільних навчальних закладів.

Теоретична значущість дисертаційного дослідження полягає у поглибленні уявлень про особливості дитячої конструкторської творчості, зокрема процесу розв'язування дошкільниками творчих задач на конструювання; обґрунтуванні системно-стратегіального підходу до вивчення творчого конструювання у дошкільному віці та визначенні його закономірностей на всіх етапах творчого процесу; з'ясуванні характеристик особистісних та процесуальних регуляторів творчої конструкторської діяльності дітей; розкритті психолого-педагогічних чинників становлення творчих тенденцій дошкільників у конструюванні; доповненні теорії і практики організації творчого конструювання дошкільників у закладах освіти.

Практичне значення дослідження визначається тим, що розроблено комплекс методів і прийомів вивчення діяльності конструювання у дошкільному віці, виявлено фактори, які зумовлюють особливості прояву мисленнєвих дій дошкільників та дозволяють формувати творчі стратегіальні тенденції, що стимулюють їх конструкторську творчість. Все це розкриває ефективний шлях становлення творчої самореалізації дошкільника, що представлений у формі

психодидактичної комплексної системи активізації його творчих тенденцій у конструюванні, яка охоплює мету, завдання, принципи, психолого-педагогічні умови, форми, методи, критерії, перспективи.

Отримані результати можуть бути використані у навчально-виховній діяльності дошкільних навчальних закладів, а також індивідуальній роботі з дітьми. Вони сприятимуть оптимізації процесу розвитку творчого конструювання у дошкільників на основі вдосконалення методики та поширення її у педагогічній практиці. Визначені положення організації творчого конструювання забезпечують високий рівень мотивації та активізації конструкторської творчості дошкільнят. Запропоновані автором принципи та умови формування творчого конструювання дозволяють педагогам самостійно грамотно вибудовувати варіативний зміст конструкторської діяльності дітей. Матеріали дисертаційного дослідження будуть доцільними як при проведенні занять з конструювання, так і в позаурочний час. Результати дослідження можуть бути включені в курс лекцій та семінарських занять з дошкільної педагогіки, дитячої психології для студентів ВНЗ, педучилищ, педколеджів, а також інститутів післядипломної освіти психологів та педагогів дошкільних навчальних закладів.

Основні висновки, рекомендації та розробки дослідження було впроваджено в освітній процес дошкільних навчальних закладів Вінницької (довідки № 02-16/531, № 08-16/531 від 7.10.2011 р.), Київської (довідки № 21 від 6.06.2011 р.; № 27 від 27.10.2011 р.; № 63 від 18.05.2010 р.; № 80 від 27.10.2011 р.; № 117 від 27.10.2011 р.), Львівської (довідка № 01/І-69 від 4.03.2010 р.), Тернопільської (довідка № 8 від 8.07.2011 р.), Хмельницької (ліцензія Серія АА, № 319040 від 14.06.2007 р.; довідки № 27 від 15.06.2011 р.; № 12 від 6.06.2011 р.; № 47 від 8.06.2011 р.), Чернівецької (довідки № 11 від 1.07.2011 р.; № 26 від 20.07.2011 р.; № 25(а) від 17.10.2011 р.; № 60 від 18.10.2011 р.), Чернігівської (довідка № 28 від 29.09.2011 р.) областей; у педагогічний процес Кам'янець-Подільського Національного університету імені Івана Огієнка (довідка № 26 від 4.04.2011 р.); у методичне забезпечення освітнього процесу ВНЗ України навчальними посібниками (лист МОН України № 1/11-6390 від 3.08.2009 р.).

Отримані теоретичні та емпіричні результати є самостійним внеском автора у з'ясування психологічних особливостей творчого конструювання в дошкільному віці, розробку психолого-педагогічних засобів психодіагностики та розвитку конструкторської творчості дошкільників. Кандидатську дисертацію на тему «Розвиток творчих стратегічних тенденцій аналогізування у творчій діяльності старших дошкільників» було захищено у 2006 р. за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Положення та висновки кандидатської дисертації у докторській дисертації не використовувались.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження викладались у доповідях на міжнародних та всеукраїнських конгресах: XXIX Міжнародному психологічному конгресі (Берлін, 2008), Всеукраїнському психологічному конгресі, присвяченому 110-й річниці від дня народження Г. С. Костюка (Київ, 2010), Першому міжнародному педагогічному конгресі «Дошкільна, передшкільна та початкова ланки освіти: реалії та перспективи» (Одеса, 2011); міжнародних наукових, науково-практичних конференціях: Міжнародній психологічній

конференції «Біографічний метод у дослідженні таланту» (Київ, 2007), Міжнародній науково-практичній конференції «Психологічні проблеми сприймання» (Київ, 2007), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми творчості» (Луганськ, 2008), IX, X, XI Міжнародній науковій психологічній конференції «Психологічні проблеми творчості» (Київ, 2009, 2010, 2011), VI Міжнародній конференції «Психолого-педагогические проблемы одаренности: теория и практика» (Іркутськ, 2009), II Міжнародній науково-практичній конференції «Когнітивні процеси та творчість» (Одеса, 2009), Міжнародній науково-практичній конференції «Психологические и педагогические аспекты формирования профессиональной и социальной компетентности» (Іваново, 2009), Міжнародній науково-практичній конференції «Успішність особистості: потенціал та обмеження» (Київ, 2010), науковій конференції, присвяченій пам'яті Я. О. Пономарьова, В. М. Дружиніна (Москва, 2010), Міжнародній науково-практичній конференції «Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави» (Гаспри, 2010), Міжнародній науково-практичній конференції «Еліта і обдарованість: точки перетину» (Київ, 2010), Міжнародній науково-практичній конференції «Образование взрослых: история, современность, перспективы развития» (Мінськ, 2011), V Міжнародній конференції «Психолого-педагогические проблемы одаренности» (Іркутськ, 2011), III Міжнародній науково-практичній конференції «Когнітивні процеси та творчість» (Одеса, 2011), II Міжнародній науково-практичній конференції «Гене́за буття особистості» (Київ, 2011), Всеросійській науково-практичній конференції «Актуальные проблемы теоретической и прикладной психологии: традиции и перспективы» (Ярославль, 2011) Міжнародній науково-практичній конференції «Синергетика і освіта (Київ, 2012); *всеукраїнських науково-практичних конференціях*: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психологічна проблема творчості та обдарованості» (Київ, 2007), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психологічні проблеми сприймання» (Київ, 2008), Всеукраїнській науковій психологічній конференції «Психологічна проблема творчості та обдарованості» (Київ, 2008), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Творчий потенціал як умова та засіб реалізації особистості в трансформаційному суспільстві» (Суми, 2010), Всеукраїнській науковій конференції «Людиноцентризм як основа гуманітарної політики України» (Київ, 2011), Всеукраїнській конференції «Синергетика і творчість» (Київ, 2011); *всеукраїнських науково-практичних семінарах*: Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Структура особистості обдарованої дитини у віковому вимірі» (Київ, 2010), Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Обдарована особистість: пошук, розвиток, допомога» (Київ, 2010), Всеукраїнському науково-методичному семінарі «Проблеми психології творчості» (Умань, 2011), II Міжнародному науково-практичному семінарі «Сучасний погляд на обдарованість та розвиток талантів» (Київ, 2011); звітних сесіях, засіданнях лабораторії психології творчості Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України (2006-2012 рр.); в циклах лекцій для вихователів, психологів дошкільних навчальних закладів; у курсах дошкільної педагогіки та дитячої психології, що читаються у вузах; в методичних посібниках.

Публікації. Зміст та результати теоретичного та експериментального дослідження відображено у 49 публікаціях автора, у тому числі у одній монографії,

46 одноосібних статтях у журналах та збірниках, з них 27 – у наукових фахових виданнях, затверджених переліком МОНмолодьспорту України.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, шістьох розділів, висновків, списку використаних джерел (518 найменувань, з них 50 іноземними мовами), 4 додатків на 35 сторінках. Основний зміст викладений на 442 сторінках, ілюстрований 19 рисунками на 13 сторінках та 19 таблицями на 6 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 530 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет дослідження, мету, гіпотезу й основні завдання, представлено методологічну основу та методи дослідження. Висвітлено наукову новизну, теоретичну та практичну значущість здобутих результатів, наведено відомості про публікації, впровадження результатів дослідження та структуру дисертації.

Перший розділ «Теоретико-методологічні засади дослідження конструкторської творчості» присвячений аналізу стану дослідження проблем психології творчості, творчої діяльності як процесу, її характеристик. У розділі розглядається конструкторська сфера творчості, її основи та умови розвитку, зосереджується увага на моделі розвитку конструкторської діяльності, що витікає з особливостей конструкторської задачі, аналізуються види та структура розв'язування творчих задач, визначається базовий підхід до дослідження творчої конструкторської діяльності, зокрема стратегіальної організації та регуляції творчих процесів.

У рамках діяльнісного підходу творчість пов'язують із знаходженням адекватного принципу або способу вирішення проблеми (Д. Б. Богоявленська, А. В. Брушлінський, Л. С. Виготський, І. П. Калошина, Т. В. Кудрявцев, О. М. Леонтєв, Б. Ф. Ломов, Т. Рібо, С. Л. Рубінштейн, О. К. Тихомиров). У загальній структурі творчої діяльності можна виділити декілька підсистем (В. О. Моляко), зокрема: процес творчості, продукт творчої діяльності, особистість творця, середовище та умови, в яких протікає творчість. Кожна з підсистем має ряд складових, так процес творчої діяльності включає постановку задачі, формування задуму, його реалізацію. Процесуально-динамічний аспект, що є цілісною системою синтезу різних психічних явищ суб'єкта, характеризує творчу діяльність, особливості її протікання. Разом з тим творчість є процесом суб'єктивного відкриття нового і здійснюється як процес становлення нових форм психічної саморегуляції дій, нових психічних образів, систем, зв'язків, властивостей, здібностей особистості. Взаємодія особистісного і процесуального у творчості базується на стратегіальній організації процесу творчої діяльності. Основою її виступає психічна система регулювання творчої поведінки та розумової діяльності, яка породжує своєрідні особистісні новоутворення. Специфічний сенс цих утворень полягає у готовності суб'єкта до творчості, у наявності комплексу вмінь, здібностей щодо здійснення творчої діяльності, її певних видів.

На сьогоднішній день теоретичний та практичний інтерес привертає технічно-конструкторська сфера творчості, сфера конструювання, винахідництва, що ґрунтовно досліджувалась вітчизняними психологами (А. В. Антонов, Г. Я. Буш,

С. М. Василейський, Л. М. Івахненко, Т. В. Кудрявцев, Є. О. Мілерян, В. О. Моляко, В. С. Лозниця, П. С. Перепелиця, О. В. Проскура, В. В. Рибалка, М. Л. Смульсон, Т. М. Третяк та ін.). Вченими була розроблена теорія конструкторської діяльності, що покладена нами в основу дослідження вікових аспектів даної проблеми.

Наразі конструювання (від латинського *constructio* – побудова) є основоположною продуктивною діяльністю, адже все створене людським розумом у різноманітних сферах існування пов'язане з діяльністю проектування, конструювання, що являє собою побудову того чи іншого об'єкта або взаємне розміщення його частин, пошук способів їх поєднань та матеріалів, з яких об'єкт має бути виготовлений.

Конструкторсько-технічна діяльність, як один із складних видів праці, є перш за все продуктивною мисленневою діяльністю, яка може бути описана як процес розв'язування задач. Під задачею, як правило, розуміють задану або сформульовану самостійно проблему, що вимагає від суб'єкта визначених дій або знаходження відповіді на те чи інше запитання, що міститься в умові задачі. Розглядаючи підходи Г. О. Балла, А. Ф. Есаулова, Т. В. Кудрявцева, О. М. Матюшкіна, В. О. Моляко, Я. О. Пономарьова, творчою ми називаємо задачу, яка являється цілком новою, незнайомою для суб'єкта, або ж, по меншій мірі, містить значну новизну, що і визначає розумові зусилля, спеціальний пошук, знаходження нового способу її розв'язання.

Аналіз проведених досліджень, присвячених проблемі розв'язування творчих задач (Л. Л. Гурова, В. В. Давидов, А. Ф. Есаулов, Т. В. Кудрявцев, О. М. Леонт'єв, Я. О. Пономарьов, С. Л. Рубінштейн, К. А. Славська, Л. М. Фрідман та ін.), спонукав постановку проблеми визначення структури творчої мисленнєвої діяльності, що передбачає розгляд процесу розв'язування творчих задач. Зроблений аналіз досвіду вивчення стадіальності творчості Б. Лезіним, Т. Рібо, П. К. Енгельмейером, М. Блохом, Г. Уоллесом, Дж. Брунером, Д. Россманом, Я. О. Пономарьовим, П. М. Якобсоном та ін. дає підстави говорити про те, що діяльність взагалі й творча, зокрема, містить функціональні частини, які включають певні дії: орієнтувальні, виконавські або контрольні. Такі фази творчої діяльності є разом із тим і рівнями організації психологічного механізму творчості, що, змінюючись, переважають у той чи інший момент розв'язування творчої задачі.

Розглядаючи у якості моделі творчої конструкторської діяльності процес розв'язування окремої конструкторської задачі, ми беремо за основу структуру розроблену В. О. Моляко, яка включає три основні цикли: розуміння умови задачі (оцінка умов), формування проекту майбутньої конструкції (формування задуму) та попереднє розв'язування (прогнозування успішного чи неуспішного завершення розробки проекту). Процесуально-динамічний аспект творчої діяльності тісно пов'язаний із індивідуально-регулятивним, який визначається мисленневими діями та стратегіями суб'єкта.

Стратегіальний підхід до вивчення процесу мислення (Дж. Брунер, В. М. Бондаровська, С. М. Василейський, Л. Л. Гурова, Т. К. Горобець-Чмут, В. О. Моляко, О. В. Проскура, М. Л. Смульсон), що передбачає розгляд психологічних закономірностей творчого процесу та враховує існуючі шляхи його оптимізації, на сьогодні отримав суттєвий розвиток і є найбільш перспективним

напрямок у вирішенні проблеми психологічної підготовки до розв'язування творчих задач. Стратегія, на думку В. О. Моляко, відзначається тим, що вона не містить детального плану, не є способом чи методом розв'язання, а представляє собою індивідуалізовану розумову тенденцію, прояв спрямованості мисленнєвої діяльності особистості. Стратегія розв'язування задач є певною відносно гнучкою системою особистісно і задачно визначених дій, в якій переважає тенденція до використання певних дій, яким суб'єкт надає перевагу порівняно з іншими. Стратегії детермінують дії суб'єкта з підготовки, планування та реалізації задуму, організують потік мисленнєвого пошуку і, маючи конкретні спрямування – пошук аналогів, комбінування, реконструювання, визначають характер трансформації прообразів в образи-проекти, образи-розв'язання, а також специфіку творчості в конкретній сфері людської діяльності.

Ґрунтуючись на даних методологічних засадах, ми розглядаємо реалізацію конструкторської мисленнєвої діяльності як таку, що здійснюється за допомогою конструкторських стратегій, які являють собою систему індивідуально й особистісно усталених тенденцій до використання способів і прийомів перетворення елементів конструкції під час розв'язування тих чи інших задач. Конструкторська стратегія – її структура, оптимальність, ефективність тощо – залежить від наявності у суб'єкта спеціальних знань, а також від практичних умінь користуватися цими знаннями, навичками розв'язування конструкторських задач. Послідовне ускладнення задач і введення елементів проблемності у навчання сприяє розвитку конструкторського мислення спрямованого від ситуативного застосування певних засобів конструкторської діяльності до стратегіальної організації, просуванню до вищих рівнів конструкторської діяльності.

Передумовою формування стратегій на практиці є стратегіальні тенденції мисленнєвого пошуку, що являють собою схильність до переважного застосування однотипних мисленнєвих дій, прийомів, прояв основних мисленнєвих операцій та способів розв'язування завдань діяльності тощо. Мисленнєві тенденції, які є основою формування стратегій та здебільшого властиві непрофесійним робітникам або дітям, визначають, організують і реалізують увесь творчий процес їх конструкторської діяльності. Переважаючі мисленнєві дії (аналогізування, комбінування, реконструювання) характеризують вид стратегіальної тенденції.

У другому розділі *«Психолого-педагогічні основи формування творчого конструювання в дитячому віці»* з'ясовується психологічна сутність феномену дитячої творчості, особливості, характеристики творчої діяльності дітей, критерії прояву їх творчого потенціалу та умови його розвитку. Визначається специфіка конструкторської діяльності дошкільників, розрізняються її види та форми організації, розглядаються методологічні положення та підходи в організації творчого конструювання дошкільників. Викладається програма та принципи психодіагностики творчого конструювання, а також критерії оцінки успішності виконання дітьми творчих завдань.

Вченими доведено, що здібність до творчості проявляється вже у дошкільному дитинстві. На думку Н. О. Ветлугіної, Л. С. Виготського, В. В. Давидова, О. М. Дьяченко, О. В. Запорожця, В. Т. Кудрявцева, О. І. Кульчицької, І. Я. Лернера, М. М. Поддякова, Є. В. Суботського, Б. М. Теплова, Є. О. Фльоріної, дитячу

творчість слід розуміти як створення дитиною суб'єктивно нового (значущого для неї) продукту – малюнка, конструкції, гри, оповідання; виготовлення невідомих раніше деталей, що по-новому характеризують створюваний образ; різних варіантів зображень, ситуацій, рухів тощо. Дитяча творчість проходить певні стадії формування та розвитку: від наслідування та копіювання готового способу дій до творчого наслідування з елементами новизни, самодіяльності; від репродуктивної творчості за поданою раніше схемою, ідеєю до справжньої творчості, створення нового. Характерними особливостями творчої діяльності дошкільників (Н. О. Ветлугіна, О. В. Запорожець, Л. О. Парамонова, М. М. Поддьяков та ін.) є першочергове значення процесу створення продукту, легкість на початку орієнтувальної, деколи навіть не зовсім осмисленої діяльності, суб'єктивна новизна відкриттів, відсутність внутрішніх бар'єрів, що породжують скутість, ускладнюють творчість тощо.

Особливе значення у формуванні творчості, згідно з теорією ампліфікації (збагачення) розвитку дітей (О. В. Запорожець), мають специфічні види діяльності, до яких належить і конструювання. Наше дослідження ґрунтується на тому, що конструкторська діяльність має універсальний статус у складі дитячих видів діяльності. В середині конструювання формується загальна здібність до побудови цілісностей різного типу (предметів, моделей, текстів та ін.), яка притаманна та атрибутивна різноманітним видам дитячої діяльності (грі, художній творчості, активному сприйманню казок і т. ін.), а не тільки конструюванню (Л. О. Парамонова). Відтак конструкторська діяльність задає модельне вираження даної здібності, і як висновок, усі інші види дитячої діяльності проектуються та будуються саме за «логікою» конструювання, при цьому конструювання виступає інтегруючою основою (В. Т. Кудрявцев), що забезпечує їх взаємозв'язок та розвиток.

В цілому дитяче конструювання являє собою процес побудови конструкції, взаємне розміщення частин і елементів, створення конструкцій та моделей із різного будівельного матеріалу, деталей конструктора, виготовлення виробів з паперу, картону, різного природного, залишкового матеріалу тощо. З метою формування та розвитку дитячої конструкторської діяльності дослідники (О. М. Давидчук, З. В. Лиштван, О. Р. Лурія, В. Г. Нечаєва, Л. О. Парамонова) пропонують різні форми її організації (конструювання за зразком, моделлю, схемою, за умовами, по темі, за задумом). У процесі дитячого конструювання виконуються завдання, вирішуються конструкторські задачі приведення у певну залежність різних предметів, частин, елементів певного конструктора (матеріалу конструювання). Досліджуючи конструкторську творчість дітей, процес розв'язування ними творчих конструкторських задач, ми виділяємо такі етапи: ознайомлення з конструкторським завданням, уточнення змісту, виділення орієнтирів, усвідомлення проблеми, формування гіпотези розв'язання та її апробація, реалізація. Рівень сформованості творчих конструкторських умінь дошкільників можна діагностувати за визначеними загальними показниками творчого конструювання, як процесу діяльності, його ефективності, так і його продукту, зокрема: створення образів (конструкцій) – їх кількості, варіативності, новизни, оригінальності, виразності тощо.

Плануючи емпіричне дослідження, ми враховували психолого-педагогічні принципи організації творчої діяльності (принцип гуманізму та педагогічного

оптимізму, принцип об'єктивності, науковості та доступності, принцип комплексності, системності та систематичності, положення про динамічне вивчення дитини, принцип детермінізму, врахування взаємозв'язку свідомості й діяльності дошкільника, принцип індивідуального та особистісного підходу) та виходили з того, що експериментальна творча конструкторська діяльність повинна відповідати характеру організації конструювання у дошкільному навчальному закладі. Нами було відібрано та адаптовано 5 серій конструкторських задач: задачі на творче сприймання, графічні вправи, задачі на конструювання з плоских форм, конструювання об'ємних форм та евристичні задачі. Робота проводилась індивідуально, дитині надавалась можливість працювати самостійно, прямі вказівки на спосіб розв'язування були відсутні, не нав'язувались, але схвалювалось доведення розв'язування до кінця. В ході експерименту використовувались методи спостереження, бесіди та вивчення результатів діяльності.

Враховуючи те, що всі розумові дії при розв'язуванні задач мають свої особливості та підпорядковані певній мисленнєвій тенденції, яка, незалежно від процесу (розуміння, прогнозування, апробації) чи етапу (вивчення умови, формування гіпотези, її перевірки), охоплює всю структуру процесу розв'язування, на всіх етапах конструкторської діяльності ми ставили за мету визначити характер та особливості мисленнєвої діяльності дошкільників у конструюванні, а також домінуючі мисленнєві дії, що характеризують їх творчі тенденції. Детальний аналіз усіх ланок творчого процесу дозволяв визначати індивідуальні особливості творчого конструювання дошкільників та закономірності його процесуально-динамічної структури з метою її оптимізації.

При розробці критеріїв оцінки успішності виконання завдань дітьми ми виходили з аналізу та узагальнень критеріїв, сформованих різними авторами (Дж. П. Гілфорд, О. М. Дьяченко, О. М. Матюшкін, О. І. Савенков та ін.), що мали підґрунтям дослідження творчості дошкільників і результати власного дослідження. Основними критеріями виступали: продуктивність (легкість) – фактор, що характеризує швидкість мисленнєвих дій і визначається загальною кількістю відповідей, ідей (задумів), виготовлених конструкцій; оригінальність – визначає своєрідність мисленнєвих дій, незвичність підходу до проблеми і визначається числом задумів, конструкцій, що рідко пропонуються, незвичним використанням елементів; варіативність – частота використання стратегіальних тенденцій мислення (вміння шукати аналоги, комбінувати, реконструювати образи); гнучкість – фактор характеризує гнучкість творчого мислення, здібність до швидкого переключення і визначається числом класів (груп) задумів, гіпотез.

Взявши за основу результати досліджень фахівців, що вивчали етапність у розвитку творчої діяльності (Д. Б. Богоявленська, В. М. Дружинін, В. О. Моляко, Н. В. Хазратова та ін.), а також враховуючи існуючі методи навчання конструюванню (інформаційно-рецептивний, репродуктивний, дослідницький, евристичний), ми розробили орієнтовну ієрархічну послідовність у розвитку конструкторської діяльності дошкільників, що дозволила оцінити рівні розвитку мисленнєвої діяльності дітей, їх творчої конструкторської діяльності: простий – дошкільники проявляють частіше пасивність та недбалість у виконанні завдання, їх розуміння умови задачі неправильне або взагалі відсутнє, пошукові дії

характеризуються спонтанністю та хаотичністю, серед мисленневих дій переважає прийом випадкових дій та підстановок, готові конструкції здебільшого схематичні, без деталей; репродуктивний – діти демонструють часткове розуміння творчого завдання, не володіють достатньою саморегуляцією процесу розуміння та навичками планування практичної діяльності, під час виконання творчих завдань у них переважають дії наслідування, у творчих доробках здебільшого близькі та стереотипні аналогії; продуктивний – відзначається перевагою у задумах дошкільників мисленневих тенденцій аналогізування, поширеними є віддалені аналоги (при порівнянні предметів різних сфер), об'єкти зображуються з невеликою кількістю різноманітних деталей (переважно за принципом структурного комбінування), твори цих дітей в основному є оригінальними, повторюються у вибірці лише декілька разів і визначають в цілому посередній рівень розвитку творчої конструкторської діяльності дітей; творчий – діти здатні зосереджуватись на завданні, адекватно розуміти його зміст, для них характерний високий рівень розуміння, вони самостійно продукують образи (в основному складні, створені за принципом структурного, функціонального, структурно-функціонального комбінування), інколи пропонувані конструкції використовуються в принципово новій функції, фантастичній, або ж містять нереальні елементи, виготовлені предмети характеризуються естетичністю та включеністю у певний сюжет, більшість конструкцій дошкільників особливо оригінальні, рідко трапляються у вибірці та є суб'єктивно оригінальними для самої дитини. На цьому етапі схильність до дій аналогізування, комбінування, реконструювання набуває ґрунтовності та передбачає у перспективі формування стійких стратегіальних тенденцій мисленневої діяльності, навичок творчого конструювання.

Використання експериментальної методики, розроблених критеріїв оцінки, врахування визначених методологічних підходів, психолого-педагогічних принципів організації психодіагностики забезпечили об'єктивність експериментальних результатів та дозволили з'ясувати сприятливі чинники подальшого розвитку творчого конструювання у дошкільному віці.

Третій розділ «Розуміння дошкільниками задач на конструювання» присвячений теоретичному аналізу досліджень проблеми розуміння як важливого етапу процесу творчої діяльності. Вивчаються вікові особливості протікання розуміння у дошкільному віці та передумови його розвитку. Описуються результати експериментального вивчення процесу розуміння дошкільниками творчих конструкторських задач, подається процесуально-динамічна характеристика цього етапу та визначаються його атрибути.

Вітчизняними дослідниками приділена чимала увага вивченню проблеми розуміння, його сутності, процесуально-динамічних та змістових особливостей (роботи П. П. Блонського, Н. А. Ваганової, Ю. А. Гулько, Л. Л. Гурової, В. В. Знакова, Ю. К. Корнілова, Г. С. Костюка, А. О. Смирнова, С. Д. Максименка, Н. О. Менчинської, В. О. Моляко, Н. В. Чепелевої та ін.). Практично всі дослідники сходяться на думці, що розуміння як опосередковане пізнання нового, розкриття об'єктів та явищ дійсності в їх зв'язках та властивостях, породжується і протікає під час зіткнення з проблемою, що потребує такого її розв'язку, який є невідомим суб'єкту з минулого досвіду. Розуміння умови задачі – принципово важлива ланка в

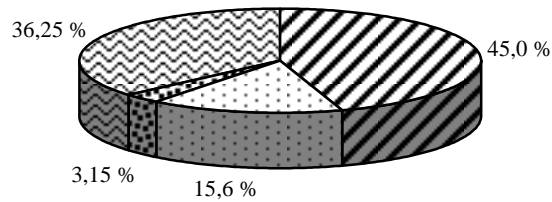
усьому процесі розв'язування, що зумовлена загальним напрямком на розв'язок. Суб'єкт зіставляє умову задачі з наявними у нього знаннями, еталонами, шукає і знаходить аналог, антипод або варіант комбінацій та переносить його на нову задачну ситуацію, завершуючи цим розуміння.

Основне місце серед засобів пізнавальної діяльності, що визначають процес розуміння й пізнання дитини, займають мисленнєві та перцептивні дії (Л. А. Венгер, П. Я. Гальперін, О. В. Запорожець, В. П. Зінченко, Г. С. Костюк, М. М. Поддьяков). Чим багатший запас образів, тим повніший їх зміст, тим більше можливостей для їх видозміни, перетворення, тобто успішного оперування ними – розвитку мислення, розуміння. Елементи мислення у сприйманні та елементи сприймання в мисленні доповнюють один одного. Вони перетворюють пізнання в єдиний процес, який іде від елементарного набуття сенсорної інформації до самих узагальнених теоретичних ідей. У розвитку сприймання дошкільників однаково важливі обидва взаємопов'язані аспекти: як формування та удосконалення уявлень про різновиди кожної властивості предметів, що виконують функцію сенсорних еталонів, так і, з іншого боку, формування та вдосконалення самих перцептивних дій (ідентифікації, віднесення до еталона та перцептивного моделювання). При цьому основними показниками розвитку навичок сприймання, які виступають передумовою розуміння є: вміння дитини зосередитись на завданні, діяти за інструкцією; повнота сприймання; точність сприймання, вміння підмічати малопомітні компоненти (відтінки, деталі форми, будову частин тощо); планомірність, визначена послідовність огляду об'єктів; осмислення або інтерпретація сприйнятого у світлі попереднього досвіду, наявних знань; ступінь самостійності виконання завдання.

Аналізуючи характерні особливості розуміння у дошкільників на констатувальному етапі дослідження, ми відмічали, що пред'явлену інформацію, зміст різних творчих задач діти переважно сприймають за аналогією до попередніх, впізнаючи у змісті завдання або ж предметі, матеріалі конструювання схоже, подібне до відомого, знаного раніше. Операційний компонент, що є системоутворюючим компонентом процесу розуміння, містить у собі мисленнєві стратегіальні тенденції (передстратегії) дошкільника, зокрема, тенденції до аналогізування, рідше – комбінування. Як свідчать отримані результати, у більшості випадків розуміння у дітей молодшого, а також старшого дошкільного віку базується на простих, близьких аналогіях та простому комбінуванні, безпосередньо пов'язаному з інформацією, наявною в умові завдання (рис. 1).

Щодо вікових відмінностей, варто зазначити, що у молодших дошкільників процес розуміння змісту нового завдання починається зі сприймання завдання в цілому (синтетичний підхід), у старших – зі сприймання та впізнавання окремих предметів, перелічування елементів того, що демонструється, про що говориться (аналітичний підхід). При цьому в якості активного аналітичного засобу спрямування уваги, розчленування і виділення ознак виступає слово. Загальна схема процесу розуміння дошкільниками нової конструкторської задачі, що включає деякі стадії (ознайомлення з завданням; вивчення властивостей конструкторського матеріалу; встановлення співвідношень між об'єктами; виявлення в наявних об'єктах (елементах) орієнтовних знаків; використання необхідних знань, розумових дій, розуміння змісту) на практиці не є жорстко визначеною та сталою.

Близькі аналоги
  Віддалені аналоги
  Дуже віддалені аналоги
  Комбінуння

Рис. 1. Узагальнені результати використання дошкільниками переважаючих мисленневих дій у процесі розуміння

Розуміння дитиною умови задачі важко фіксувати, адже дошкільники не зосереджують на цьому необхідну увагу, не завжди озвучують свої думки та почуття й часто навіть не усвідомлюють, що рухаються у невірному напрямку. Розуміння умови задачі діти демонструють здебільшого готовністю до його виконання або ж самими практичними спробами розв'язування, конструювання, що проявляється в активній зацікавленості, зосередженості та відповідних діях. Об'єктивними показниками розуміння у дошкільників є їхні коментарі, відповіді на запитання, переказ, малюнки та інші продуктивні, конструкторські дії. І, навпаки, відсутність будь-яких спроб розв'язування, трактується як нерозуміння умови, змісту завдання.

Важливим атрибутом розв'язування задачі у дошкільному віці виступають суб'єктивні орієнтири дітей, що детермінують протікання процесів розуміння. Діти фіксують свою увагу частіше всього на окремих частинах інформації, звертають підвищену увагу на зовнішні яскраві ознаки предметів та ігнорують суттєві, значимі. Ключовими при цьому є орієнтири, що виникають або безпосередньо на основі нової інформації, або – попереднього досвіду, наявних знань. Перевага тих чи інших образів, конструкцій відображає сферу безпосередніх інтересів дітей, особистісний компонент розуміння дошкільників. Причинами суб'єктивності розуміння дошкільників, на нашу думку, є егоцентризм, синкретичність мислення дітей, їх схильність до фантазування та перебільшення.

Для більш досконалого аналізу особливостей розуміння на всіх вікових етапах дошкільного віку нами враховувались виділені рівні розвитку розуміння (високий, середній, низький). Відмінності між ступенями проявлялися в глибині та адекватності розуміння, що визначалися поширеністю стратегіальних тенденцій, широтою пізнавальної мотивації дітей, відповідними реакціями щодо зацікавленості завданням тощо.

У розумінні дітей як молодшого, так і старшого дошкільного віку переважав низький рівень, що визначався значним відсотком нерозуміння або неправильного розуміння умови задачі на конструювання («Кружечки» – 4 % старших дошкільників, 17 % молодших дошкільників; «Контур» – 20 (40) %; «Танграм» – 7 (6) %; «Геометричний конструктор» – 3 (6) %; «Уявні предмети» – 64 (70) %; «Об'ємна скульптура» – 25 (40) %; «Конструювання з природного матеріалу» –

14 (25) %; «Подарунки» – 19 (20) %). Найбільш поширеними проблемами у розумінні дошкільниками творчої задачі, причинами її неправильного розуміння були: недостатність знань, обмеженість досвіду дитини; несформованість способів її розумової діяльності, мисленнєвих дій; низька критичність мислення; низький рівень довільної уваги; відсутність розвинутих вольових зусиль та практичних навичок конструкторської діяльності.

Розкриті нами характерні особливості процесу розуміння у дошкільників та описані недоліки, що визначали його низький рівень, потребують посиленої уваги, корекції і розвитку.

У четвертому розділі «Формування гіпотези в конструкторській діяльності дошкільників» розглядається проблема формування творчого задуму, аналізується механізм пошуку рішення, його джерела та вікові особливості. Досліджується специфіка формування гіпотези розв'язання задач та з'ясовуються атрибути розумового процесу дошкільників. Описуються характеристики та закономірності процесу становлення творчого задуму в конструкторській діяльності, виділяються основні мисленнєві тенденції дошкільників, що переважають під час пошукової діяльності.

Особливості формування уявлення про майбутній продукт як специфічний регулятор будь-яких дій, діяльності суб'єкта вивчались в роботах Б. Г. Ананьєва, С. М. Василейського, Б. Ф. Ломова через призму психології праці. Проблема побудови задуму, передбачення досліджувалась також у психології мислення Дж. Брунером, Л. Л. Гуровою, В. В. Давидовим, К. Дункером, Н. О. Менчинською, В. О. Моляко, Ж. Піаже, Я. О. Пономарьовим, В. Н. Пушкіним, С. Л. Рубінштейном, М. Л. Смульсон, О. К. Тихомировим та ін. На їхню думку, створення задуму, гіпотези, прогнозування шляхів розв'язування проблеми, що являє собою мисленнєвий план дій або діяльності: ідеї, наміри, змісти, які закладені у майбутньому продукті, є центральним механізмом творчості. Початкове формування задуму (оцінка умови, її класифікація, виділення певних частин, визначення релевантних сторін структурних об'єктів тощо) відбувається вже паралельно з розвитком розуміння.

Процес формування гіпотези, що являє собою добір у відповідності з задачею потрібних знань, їх розчленування (аналіз) і нове поєднання (синтез), дозволяє перейти до розгляду явища в новій системі фактів, в їх новому узагальненні. У конструюванні аналіз через синтез здебільшого відбувається в напрямку пошуку структур і функцій, які складають змістову основу задуму. Діяльність конструктора при формуванні задуму в ідеалі спрямована на те, щоб довести комплекс різноманітних уявлень, образів, понять до чіткого зорового образу, що відображає мислиму конструкцію, причому з усвідомленням її функціонування. Розвиток вихідного образу-поняття до образу-розв'язання, образу-ідеї, що складає основу гіпотези рішення, відбувається за допомогою спеціальних мисленнєвих прийомів аналогії, переносу, поєднання, розчленування, видозміни за контрастом тощо, які охоплюють всю структуру процесу розв'язування – від зародження первинного розв'язку до наповнення його понятійним змістом.

Дошкільному віковому періоду притаманні свої особливості формування проекту, ідеї, задуму, конструкторський творчий задум дошкільників зароджується

в процесі їх специфічної мисленнєвої діяльності, у ході постійного порівняння, аналізу, синтезу, протиставлення наявних з минулого досвіду знань. Центральне місце у розвитку наочно-образного мислення в дошкільному віці займає здібність створювати і використовувати образи, що відображають загальну будову предметів, співвідношення їх основних ознак або частин (Л. А. Венгер, О. В. Запорожець, Д. Б. Ельконін, В. К. Котирло, С. О. Ладивір, Г. О. Люблінська, В. С. Мухіна, М. М. Поддьяков та ін.). На основі засвоєних способів діяльності або ж мисленнєвого експериментування діти знаходять способи створення нової для них конструкції та переходять до практичної діяльності.

Узагальнюючи результати дослідження О. М. Давидчука, О. М. Дьяченко, Ю. О. Полуянова, Н. П. Сакуліної, П. М. Якобсона та інших, ми акцентуємо увагу на різноманітних джерелах форми та змісту проектів дітей: уявленнях дитини про світ, емоційному досвіді, спонтанному дозріванні перцептивних та зображувальних форм, засвоєнні правил, техніки, способів конструкторської діяльності та вимогах дорослого. При створенні конструкторського задуму діти виходять із досвіду, набутого двома шляхами: сприйманням предметів навколишньої дійсності та власної практичної діяльності, але у будь-якому разі основою пошукової, дослідницької, мисленнєвої діяльності дітей дошкільного віку виступає експериментування (Л. А. Венгер, П. Я. Гальперін, О. В. Дибіна, О. В. Запорожець, М. І. Лісіна, Л. Ф. Обухова, М. М. Поддьяков, О. М. Поддьяков, О. В. Проскура, А. І. Савенков, Н. Ф. Талізін та ін.).

Щодо вікових особливостей проектування у дошкільників, то у молодших дітей планування майбутньої конструкції, перший задум часто буває нестійким або взагалі відсутнім, уявлення про предмет достатнє для дії з цим предметом, для його впізнавання, але воно занадто невиразне та недиференційоване для конструювання. Задум у молодших дошкільників опиняється в кінці, не як план, а як підсумок конструювання. В задумі дітей старшого дошкільного віку, окрім зв'язку з безпосередньо чуттєвим стимулом, значний вплив вже має досвід, обсяг раніше отриманих вражень. У старших дошкільників відбуваються зміни співвідношення між задумом та його втіленням – до початку конструювання діти у загальних рисах уявляють, знають, що вони будуть конструювати, в процесі побудови задум доповнюється, в чомусь змінюється, але до закінчення роботи, і навіть у розповіді після завершення, він, в основному, залишається незмінним. Всі задуми перебувають у сфері безпосередніх інтересів дітей, мають підґрунтям їх уявлення та залежать від вікових, мотиваційних, соціокультурних факторів. Встановлено, що реалістичність задумів дошкільників підвищується пропорційно віку, а оригінальність і виразність мають тенденцію з віком до зниження.

Вивчаючи найпоширеніші розумові дії дошкільників у ході проектування, ми відмічали, що задуми дітей відображають структуру будівлі, рідше її функцію, характерними є мисленнєві дії, спрямовані на структурно-функціональні характеристики матеріалу. Найбільшу роль у формуванні задуму конструкторської діяльності відіграє аналогія, копіювання відомих структурних ознак предметів, що пояснюється перш за все невеликим запасом знань дошкільників, відсутністю необхідного досвіду, вмінь розв'язувати задачі. Конструювання за аналогією, тобто за подібністю в окремих відношеннях предметів, явищ чи понять (копіювання,

наслідування, стандартизація, подібність за будь-якими ознаками), передбачає повне або часткове перенесення конструкції, аналогічної до тієї, яка береться за основу, зразок за певними структурними чи функціональними ознаками. Так, наприклад, діти за основу своїх конструкторських образів обирали форму у завданні «Конструювання з природного матеріалу»: шишка – ялинка, тулуб білки чи птаха; шкаралупа каштана – їжак, жабка; жолудь – мишка, гном; шкаралупа горіха – ліжко для ляльки, чашка і т. ін. Взагалі 48 % старших дошкільників та 40 % молодших проектували задум за структурною аналогією і тільки 4 % старших дітей за аналогічною функцією. Подібними були результати виконання завдання «Подарунки», задум дошкільників був результатом переважно структурного аналізування (54 % – старші дошкільники, 64 % – молодші) і тільки у 8 (7) % випадків – функціонального.

Поширеною у створенні конструкторського задуму була й стратегіальна тенденція комбінування, що визначалася, в першу чергу, об'єднанням структур в одній конструкції, при цьому декілька образів чи елементів конструювання комбінувалися разом. Діти часто використовували комбінуючі мисленнєві дії під час конструювання з об'ємних та плоских форм, у завданні «Геометричний конструктор» – 85 % старших дошкільників, 76 % – молодших, у завданні «Танграм» – 92 (90) % досліджуваних поєднували фігури різного розміру, форми та кольору. Стратегіальна тенденція реконструювання, що інколи теж використовувалась дітьми, передбачала суттєві зміни структури або функції об'єктів з метою покращення образу, конструкції, композиції. Це являло собою своєрідний синтез аналізування та комбінування, представлення ідеї задуму в незвичайних формах, різку зміну в розвитку теми, пошук антиподів, незвичного конструкторського розв'язання, зміни всієї конструкції або тільки її окремих деталей. Так, наприклад, діти, малюючи неіснуючу тварину, комбінували елементи знайомих тварин (жирафроверблюд, черепахозмія, летючий верблюд, лисомух) або шукали їх антиподи (добрий лев, скажений заєць) тощо. Порівняно часто у конструюванні дошкільників використовувались ситуативні або спонтанні дії, які реалізовувались не цілеспрямовано й навмисно, а раптово. При цьому дошкільники інтуїтивно орієнтувались на знайомі структури, функції матеріалів та конструкцій.

Мисленнєві дії процесу формування дитячого конструкторського задуму, що включав обдумування, обмірковування змісту конструкторської діяльності, уявлення кінцевої мети – конструкції, вибір способів досягнення цієї мети, планування практичних дій, визначали динаміку становлення творчого задуму дітей, від припущення до формування провідного образу, моделі розв'язування задачі.

У п'ятому розділі «*Реалізація дошкільниками творчого задуму*» аналізується проблема втілення творчого задуму, висвітлюються теоретичні основи проблеми апробації, перевірки гіпотези. Розглядаються особливості процесу реалізації задуму в дошкільному віці, подається його характеристика, з'ясовуються засади та умови успішності, аналізуються результати конструкторської діяльності дошкільників.

Процес апробації, як і процес розуміння та формування гіпотези розв'язку, не має чіткої межі, не має певного початку відліку в пошуковому процесі. Перевірка, що передбачає розгляд самого процесу апробації, полягає в аналізі дій суб'єкта, визначенні його мисленнєвих характеристик, їх адекватності та доцільності.

У результаті перевірки, як процесу зіставлення гіпотези з умовою і вимогою задачі, з'ясовується її відповідність умові й вимозі задачі та формується впевненість у правильності отриманого результату. Швидка реалізація орієнтувальних і контрольних дій у внутрішньому чи практичному планах, усвідомлення та виправлення в ході розв'язування помилок і упущень є показниками розвитку дій перевірки.

Здатність доказово обґрунтовувати свої думки з'являється у дітей вже в дошкільному віці (П. П. Блонський, Л. А. Венгер, Л. С. Виготський, Л. Ф. Войтко, В. В. Давидов, О. В. Запорожець, Г. С. Костюк, О. М. Леонтьєв, Г. О. Люблінська, Н. О. Менчинська, Л. С. Рубінштейн, Б. Селлі та ін.). Мислення дошкільників переважно синкретичне; вони мислять глобальними схемами замість того, щоб аналізувати, і зіставляють замість того, щоб синтезувати. У міру того, як у дітей складаються відповідні узагальнення, базовані на досвіді, формується і здатність доводити істинність своїх суджень, розвивається доказовість їх мислення. Основою та кінцевим критерієм істинності мислення у будь-якому випадку є практика. Тільки після практичної апробації дитина переконується в доцільності або недоцільності того чи іншого способу конструювання. Щодо вікових особливостей апробаційного процесу, то вже у молодшому дошкільному віці, зокрема в образотворчій та конструкторській діяльності, діти часто вдаються до обдуманого зображення предметів, хоча способи реалізації їх задумів ще недосконалі. Молодшого дошкільника цікавить переважно результат дій, він не може концентруватися на процесі його досягнення, досить легко втрачає мету або підміняє її. З часом діти вчаться утримувати мету діяльності, продумувати етапи побудови, коментувати їх. У їх творчій діяльності з'являються сюжети, композиції. В цілому практичне втілення розв'язку творчої конструкторської задачі, її результат частіше за все визначається: прагненням побудувати конструкцію, що відображає розв'язок задачі, зумовлений інтересами дитини, її актуальною потребою, або ж попереднім досвідом, змістом і об'ємом знань, а також рівнем відповідних умінь та навичок.

Передумовою успішності процесу апробації, досягнення результату у творчому конструюванні є розвиток процесуальних регуляторів, навичок мисленнєвої діяльності дошкільників, уміння користуватися матеріалом, проявляти ініціативу у його доборі та застосуванні для втілення задуму, вміння використовувати відповідні життєві враження, досвід, планувати, оцінювати свою діяльність, цілеспрямовано діяти. Успішність формування навичок планування, завершення організованої конструкторської діяльності забезпечується ігровими моментами, наслідуванням дій дорослого, його орієнтуючими запитаннями, пропонованими схемами. Не менш важливим у реалізації творчого задуму, дитячій конструкторській творчості є сформованість у дітей технічних навичок конструювання, наявність досвіду практичної конструкторської діяльності.

Враховуючи те, що етап апробації задуму є останнім етапом у конструкторській діяльності дошкільників, узагальнимо аналіз їх пошукового процесу. Отримані результати дають підстави говорити про рівень розвитку конструювання у дошкільників. Аналізуючи успішність виконання ними творчих завдань на конструювання, ми використовували критерії оцінювання результату конструкторської діяльності, розроблені В. О. Моляко та адаптовані щодо

дошкільного віку рівні, а саме: простий, репродуктивний, продуктивний та творчий. В цілому у дошкільників переважав простий рівень конструювання (що відрізнявся спонтанною конструкторською діяльністю, яка переважно складалася з маніпулятивних дій) та репродуктивний рівень конструювання (рис. 2, 3).

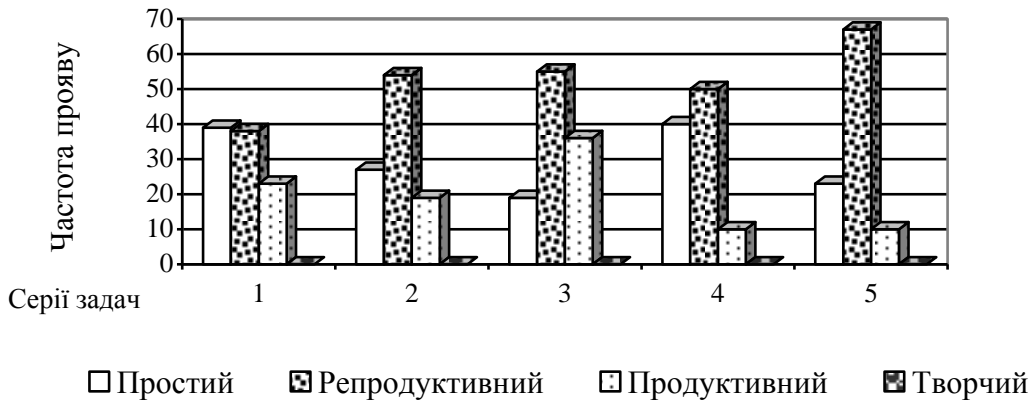

Рис. 2. Частота прояву (в %) рівнів конструювання у старших дошкільників

Діти, як молодшого, так і старшого дошкільного віку здебільшого конструювали образи на основі структурних побудов за аналогією, серед яких лише деякі були оригінальними. Дошкільники, що демонстрували продуктивний рівень конструювання, становили менший відсоток: у завданні «Кружечки» – 29 % старші дошкільники, 12 % – молодші; «Ляпки» – 17 (18) %; «Домалюй» – 10 % старші; «Контур» – 20 (1) %; «Танграм» – 14 (13) %; «Мозаїка з паличок» – 14 (1) %; «Уявні предмети» – 28 (10) %; «Конструювання з природного матеріалу» – 18 (9) % і т.п.

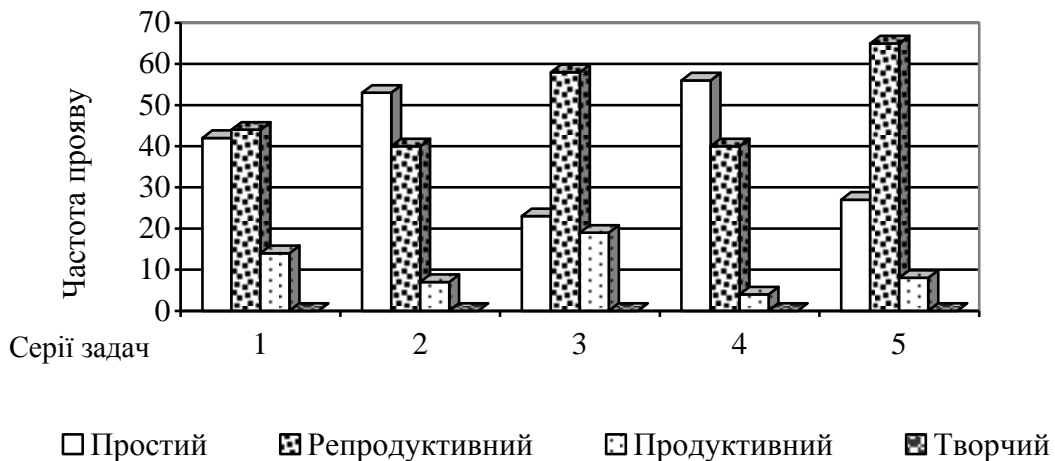

Рис. 3. Частота прояву (в %) рівнів конструювання у молодших дошкільників

Під час виконання деяких завдань продуктивний та творчий рівень зовсім не спостерігалися, зокрема у завданнях на конструювання об'ємних форм («Об'ємна скульптура», «Сірникові коробки», «Подарунки»). У завданнях на творче сприймання відсоток продуктивного та репродуктивного рівнів конструювання серед дітей молодшого віку дещо переважав, що пояснювалось їх здібністю до цілісного сприймання образу, відсутністю у цьому віці стійких настановлень

сприймання. Під час розв'язування евристичних задач діти демонстрували також навички логічно-образного конструювання, тобто уміння обґрунтовувати, доводити, використовуючи мисленнєвий експеримент.

Поширеною у конструкторській діяльності дошкільників була так звана інерція дій конструювання, коли досліджувані для втілення задуму користувалися одним і тим самим знайомим, добре засвоєним прийомом побудови. Інколи обраний задум, що вимагав серйозної мисленнєвої роботи, виявлявся важким у його практичному втіленні й діти, стикаючись із труднощами, відступали, демонструючи певну розгубленість. Все це зумовило низький результат творчої конструкторської діяльності дошкільників та засвідчило потребу її розвитку.

У шостому розділі *«Концептуальна модель та комплексна програма розвитку творчого конструювання у дітей дошкільного віку»* нами представлена функціональна модель та комплексна програма розвитку творчого конструювання в дошкільників. Проаналізовано умови та принципи активізації конструкторської творчості дітей дошкільного віку. Описано формувальний експеримент, експериментальне дослідження психолого-педагогічного впливу на творчу конструкторську діяльність дошкільників, подано отримані результати.

Радикальна перебудова програм, методів розвитку та підходів є одним із головних шляхів підвищення ефективності конструювання у дошкільному віці. Важливо забезпечити психолого-педагогічні умови організації конструкторської творчості дітей, зокрема, демократичний стиль виховання, діалогічне спілкування з дорослим, наявність зразків творчої поведінки, створення атмосфери успішності, емоційної залученості дітей, що формує позитивну мотивацію діяльності. Весь навчально-виховний процес, керівництво творчою конструкторською діяльністю дітей має спрямовуватися на забезпечення зв'язку конструювання з повсякденним життям, його інтеграцію з іншими видами діяльності, створення розвивального середовища, що забезпечить прагнення дитини до самореалізації, збереження й подальший розвиток її здібностей, інтересів, знань, умінь та навичок. Орієнтир у доборі педагогом адекватних засобів розвивального, виховного та навчального впливів на особистість дошкільника – її вік та індивідуальний життєвий досвід. Дієвим методом позитивного впливу на розвиток розумової активності та самостійності дошкільників, відповідним особистісно-орієнтовному підходу, є досвід розв'язування задач, задач на конструювання складених чи підібраних таким чином, щоб забезпечити поступовий перехід від діяльності виконавської до діяльності продуктивної, творчої, від репродуктивного конструювання до творчого. У зміст заняття з конструювання варто включати різні засоби (зразки, інструкції, алгоритми дій, пояснення, уточнюючі, активізуючі запитання, підказки дорослого, спілкування з однолітками, попередні бесіди, екскурсії, рухові, музичні моменти) та форми (індивідуальні, групові) розвитку творчого конструювання.

Інтегрувавши існуючі розробки різних аспектів проблеми творчої, розумової діяльності дошкільників та отримані нами результати досліджень процесу їх творчого конструювання, ми розробили концептуальну модель конструкторської творчості дошкільників (рис. 4). Ця модель містить основні етапи творчого конструкторського пошуку і відображає його механізм та характерні тенденції, що мають перспективу розвитку.

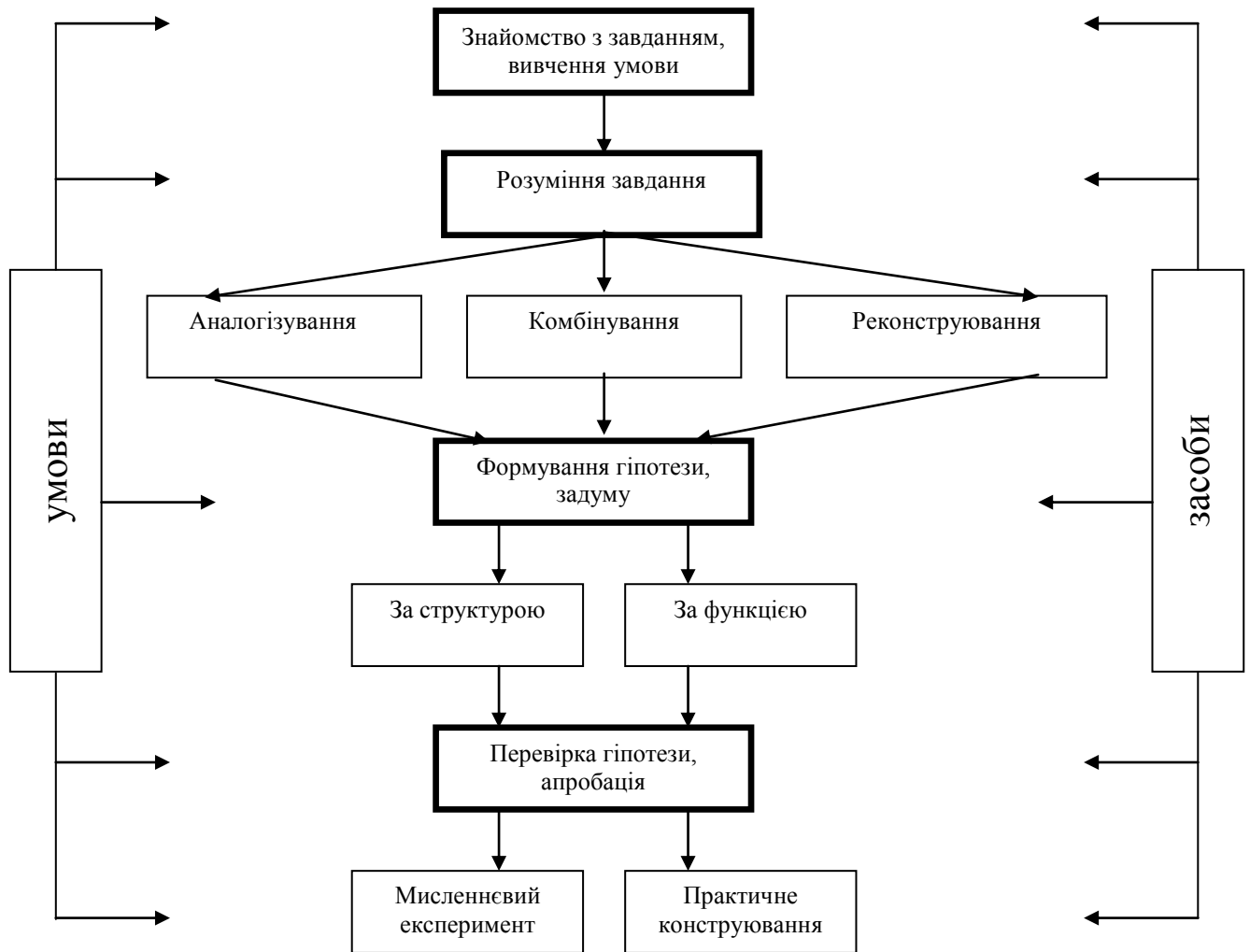

Рис. 4. Модель конструкторської творчості дошкільників

Програма творчого тренінгу ДеТКа («Дитяча творча конструкторологія») (рис. 5), що є методичним втіленням зазначеної моделі, являє собою адаптовану систему творчого тренінгу КАРУС і має на меті вироблення в дошкільників творчих умінь, стимулювання розвитку творчих стратегічних тенденцій мислення на всіх етапах процесу конструювання.

Зміст програми експериментального навчання, втілений у серію спеціальних завдань, творчих ігрових вправ (інформаційно-рецептивних, репродуктивних, дослідницьких та евристичних). Перший блок програми, теоретико-інформаційний, передбачав збагачення знань дітей відомостями про джерела винахідництва, конструювання, прийоми пошуку розв'язків задач та включав: пояснення особливостей механізму конструкторських дій; виклад відомостей про застосування механізмів у реальному житті; аналіз прикладів стратегій конструювання (у казках, під час спостереження тощо). Теоретичні знання учасники отримували впродовж бесід і лекцій, які мали пояснювальний характер, містили приклади, а також схеми стратегіальних дій мислення, що унаочнювали поданий матеріал. Друга, підготовчо-практична частина програми допомагала закріпити отримані знання та передбачала гармонійний розвиток усіх компонентів мисленнєвої діяльності дошкільнят: когнітивного, операційного та мотиваційного.

Рис. 5. Програма розвитку творчої конструкторської діяльності дошкільників

Цілеспрямована стимуляція сенсорно-перцептивних, мисленневих процесів при спіранні на високу чутливість психіки дитини мала на меті розвиток сенсорного досвіду, мисленневих дій та дозволяла шляхом навчання заохочувати пізнавальну активність, емоційно-вольову регуляцію, тобто створювала передумови розвитку стратегіальних тенденцій мислення дітей, їх творчої діяльності. Весь комплекс пропонуваніх завдань сприяв становленню основ адекватного розуміння пред'явлених задач, розвитку навичок формування гіпотези, задуму розв'язання та його втілення.

На третьому, творчо-конструкторському, етапі тренінгу увага дітей фіксувалась на оволодінні прийомами та методами розв'язування конструкторських задач. Дошкільникам пропонувались задачі на конструювання, що мали на меті практичне ознайомлення з різними стратегіями конструювання. Вправляння у кожній конструкторській стратегії передбачало фактично виявлення реальних суб'єктивних нахилів, переважаючих тенденцій використання тієї чи іншої стратегії, про закріплення цієї тенденції в діяльності конкретного учасника, а також про пошуки можливостей розширення його пошукового творчого діапазону.

Заключний етап формувального експерименту являв собою узагальнено-алгоритмічний варіант навчання розв'язуванню творчих конструкторських задач (Т. В. Кудрявцев, В. О. Моляко), закріплення та активізацію (стимулювання) засвоєних навичок мисленневих, конструкторських та плануючих дій. Схеми-алгоритм (рис. 6) представляла структуру творчого конструювання доповнену ефективними засобами стимулювання творчих тенденцій. Увага зосереджувалась на розвитку як індивідуально-регулятивного, так і на структуруванні процесуально-динамічного компонентів творчого конструювання.

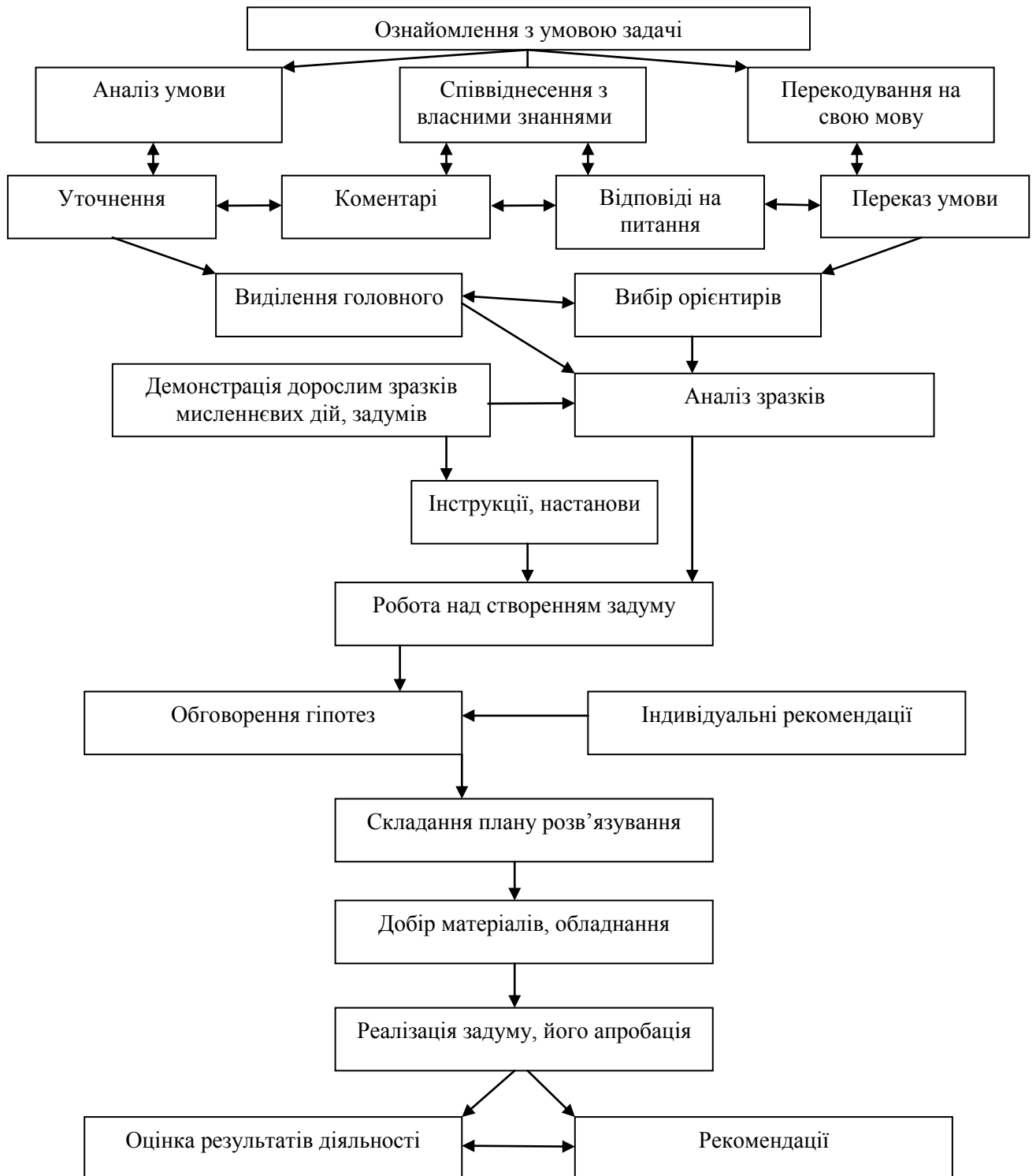

Рис. 6. Схема розв'язування дошкільниками творчих задач на конструювання

Згодом ми переконались, що узагальнений алгоритм розв'язування творчих задач на конструювання зокрема, і тренінгова система ДеТКа в цілому, дозволяють впливати на творчу діяльність дошкільника, активізувати, стимулювати окремі цикли творчого розв'язування задач, стратегіальні мисленнєві тенденції, творчі конструкторські дії. Вивчаючи результати формульованого експерименту, докладно аналізуючи, порівнюючи наслідки розв'язування творчих задач дошкільниками експериментальної та контрольної груп, ми відмічали ряд суттєвих відмінностей: відсутність будь-якої динаміки розвитку творчого конструювання у дітей КГ

і навпаки, суттєві позитивні зміни у конструкторській діяльності дошкільників ЕГ. Зокрема, що стосується першого етапу – етапу розуміння творчої задачі, то усі без винятку діти експериментальної групи, як молодшого, так і старшого дошкільного віку, адекватно сприймали творчі задачі, проявляли активність, зосередженість, інтерес та захопленість усім процесом пізнання. Високий (адекватне розуміння змісту інформації, розгорнутий пошук у ній смислових зв'язків, високі можливості до прогнозування, прагнення до цілісного сприймання матеріалу й оригінального пояснення сприйнятого) та середній (детальний аналіз матеріалу, наявність запитань, що носять уточнюючий характер, перевага процесів індукції, об'єднання) рівні розуміння творчих задач забезпечували не тільки впізнавання, а й пояснення, осмислення дошкільниками завдання та виступали запорукою позитивних результатів їх творчого конструювання. Правильне, успішне розв'язування дітьми творчих конструкторських задач мало в основі правильне, глибоке розуміння, що опосередковувалось розвинутими стратегіальними тенденціями дітей. Ми спостерігали суттєву динаміку розвитку творчих дій мислення, збільшення випадків пошуку дуже віддалених аналогів у завданні «Об'ємна скульптура» (45 % – старші діти, 14 % – молодші); віддалених – у завданні «Домалюй» – 19 (16) %; комбінування – у завданні «Кружечки» (17 % старші дошкільники, 16 % – молодші; «Контур» – 22 (33) %; «Геометричний конструктор» – 91 (88) %; реконструювання – у завданні «Кружечки» – 2 %, «Об'ємна скульптура» – 3 % старші дошкільники і т.п. Статистична значущість більшості змін була на рівні $p < 0,05$.

Задум дошкільників, що брали участь у формуальному експерименті, поступово ставав стійкішим, і хоча в процесі кристалізації доповнювався, змінювався, але в основному залишався незмінним. У ході взаємодії перцептивних, інтелектуальних та практичних компонентів творчої діяльності дітей він розширювався, інколи вводився у сюжет. В цілому ми відзначали зростання продуктивності створення задуму, зокрема в процесі роботи над завданням «Кружечки» старші дошкільники генерували 7 образів проти 5-ти у констатувальному експерименті, «Домалюй» – старші дошкільники будували 2 конструкції проти 1-ї, «Лічильні палички» – дві проти однієї, «Геометричний конструктор» – 4 проти 2-х, «Уявні предмети» – 3 проти 1. Збільшилась середня кількість задумів і у дітей молодшого дошкільного віку, зокрема у завданні «Контур», «Геометричний конструктор», «Уявні предмети», «Сірникові коробки». У контрольному експерименті ми спостерігали також збільшення кількості оригінальних та дуже оригінальних проектів, як у дошкільників молодшого віку, так і в старших дітей ЕГ. Розширилась і здатність дітей продукувати задуми різних категорій, поряд із образами, будовами сфер «Природа», «Тваринний світ», «Людина», «Транспорт», «Гра» збільшилась кількість задумів пов'язаних зі сферою «Побут», «Прилади», «Космос», «Одяг», «Прикраси», «Знаки, символи» та ін.

Найхарактернішими, найпоширенішими у формуванні конструкторського задуму дітей ЕГ були мисленнєві тенденції, пов'язані з пошуком подібних структур (форми, кольору), а також дії комбінування структур, предметів. Дошкільники поєднували запропоновані матеріали, добираючи їх частіше всього за формою («Танграм», «Конструювання з природного матеріалу», «Подарунки») або кольором («Геометричний конструктор»). Ми спостерігали також їх свідоме орієнтування

у функціональних якостях матеріалу («Подарунки»), використання дій реконструювання структур та функцій об'єктів (завдання «Кружечки», «Об'ємна скульптура», «Неіснуюча тварина»), що створювало ще більш сприятливі передумови для творчого пошуку, конструювання.

Отримані результати свідчили про розвиток у дітей, що пройшли тренінг, стратегіальних дій мислення, оптимізацію, стабілізацію процесуально-динамічних та індивідуальних компонентів конструювання, як ознаки підвищення рівня їх конструкторської творчості. І навпаки, незмінними залишались результати конструкторської діяльності дошкільників контрольної групи, вони демонстрували, як і раніше, репродуктивний рівень розвитку конструювання. Дошкільники ЕГ, засвідчуючи позитивну динаміку конструкторської діяльності, проявляли здебільшого продуктивний та іноді («Кружечки» – 50 (14)%, «Ляпки» – 26 (18)%, «Домалюй» – 23 (7)%, «Уявні предмети» – 25 %) творчий рівень конструювання (табл. 1). Статистична значущість більшості змін параметрів, які вказують на розвиток конструкторської діяльності дошкільників ЕГ, перебувала на рівні $p < 0,05$.

Таблиця 1

Співвідношення рівнів конструкторської діяльності дітей (у %) за результатами контрольного експерименту

Серії задач	Рівні конструювання															
	Простий				Репродуктивний				Продуктивний				Творчий			
	Ст		Мол		Ст		Мол		Ст		Мол		Ст		Мол	
	К	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К	Е
Серія 1	38,5	0,5	41,5	0,5	38	7,5	43,5	16	23	54	15	67,5	0,5	38	-	16
Серія 2	26	1,7	53	2,7	54,3	23	39,6	45,7	19,3	51,3	7,3	49,3	0,3	24	-	2,3
Серія 3	18,7	0	23,3	2,3	22,7	11	57,7	38,7	26,3	65	19	56,3	0,3	24	-	2,7
Серія 4	39,6	2,4	55,6	7,6	50,6	27,6	40	37,4	9,8	54,4	4,4	40,4	-	15,6	-	2,6
Серія 5	22,7	4,7	27,3	13,7	67,3	45	65,3	52	10	42,3	7,3	27,3	-	7	-	-

Примітки: Ст – старший дошкільний вік; Мол – молодший дошкільний вік; К – контрольна група; Е – експериментальна група.

Використана функціональна модель конструкторської творчості дошкільників, тренінгова програма розвитку їх творчого конструювання підтвердили свою ефективність та дієвість. Аналіз отриманих результатів, статистичної значущості відмінностей із використанням критерію кутового перетворення Фішера засвідчив позитивну динаміку розвитку творчого конструювання у дітей молодшого та старшого дошкільного віку. Такі результати підтверджують правильність обраного шляху. Проведене дисертаційне дослідження дозволило зробити загальні висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертації нами наведено теоретичне узагальнення та експериментальне дослідження проблеми творчого конструювання у дошкільному віці, обґрунтовано її вивчення з позицій системно-стратегіального підходу, розкрито особливості, закономірності та механізми конструкторської творчості дітей, визначено її процесуально-динамічні та індивідуально-регулятивні характеристики, побудовано функціональну модель конструкторської творчості дошкільників та описано

впровадження комплексної програми розвитку творчого конструювання на етапі дошкільного дитинства.

1. Здійснено теоретичний аналіз проблеми творчого конструювання в дошкільному віці. Виокремлено концептуальні положення щодо психологічного механізму творчої діяльності, встановлено, що весь процес творчого пошуку визначається, організується та реалізується за допомогою стратегії, яка детермінує дії суб'єкта з підготовки, планування й реалізації задуму, організовує потік мисленнєвого пошуку. З'ясовано, що конструкторська стратегія являє собою систему індивідуально й особистісно визначених тенденцій до використання способів і прийомів перетворення елементів конструкції та є діяльнісно зумовленою, функціонально усталеною.

2. Творче конструювання, конструкторську творчість дітей визначено як процес розв'язування творчих задач на конструювання, що є адекватною моделлю процесу творчості. Психологічний зміст творчого конструювання полягає у динамічному проходженні мисленнєвих процесів вивчення умови, пошуку розв'язку, його перевірки.

Розкрито психологічний механізм творчого конструювання в дошкільному віці, показано, що конструкторська мисленнєва діяльність дошкільників здійснюється за допомогою стратегіальних тенденцій, які являють собою схильність до переважного застосування однотипних мисленнєвих дій (аналогізування, комбінування, реконструювання) та має наступну послідовність: знайомство з конструкторським завданням, уточнення змісту, виділення орієнтирів, усвідомлення проблеми, формування гіпотези розв'язання та її апробація через реалізацію на практиці.

3. Розроблено психолого-педагогічний підхід до вивчення творчого конструювання у дошкільному віці. Показано, що рівень сформованості творчих конструкторських умінь у дошкільному віці можна діагностувати за визначеними загальними показниками творчого конструювання як процесу діяльності, якості процесуально-динамічних характеристик творчого конструювання (розуміння, формування задуму, апробації гіпотези), так і його продукту, створення конструкцій (їх кількість, оригінальність, варіативність), що передбачає врахування індивідуальних емоційних, вольових, мисленнєвих проявів у дітей. Виокремлено критерії оцінки рівня розвитку мисленнєвої, творчої конструкторської діяльності дошкільників, що представляють орієнтовну ієрархічну послідовність розвитку їх конструкторської діяльності (від простого, репродуктивного до продуктивного, творчого рівня).

4. Обґрунтовано специфіку розуміння як визначального етапу творчого пошуку, розв'язування дошкільниками творчих задач, визначено його характерні ознаки та передумови виникнення. З'ясовано, що досягнення ефекту розуміння задач на конструювання впродовж усього творчого процесу у дошкільників пов'язане з аналогізуванням та комбінуванням знань, починаючи від порівняно простих дій на впізнавання до творчого розв'язування задач.

Визначено, що процес розуміння дошкільниками творчих задач на конструювання передбачає ряд мисленнєвих дій (ознайомлення із завданням; вивчення властивостей конструкторського матеріалу, об'єктів конструювання; встановлення співвідношень між об'єктами конструювання, їх елементами;

залучення попереднього досвіду, добір еталонів та виявлення в наявних об'єктах орієнтовних знаків для конструювання; використання необхідних знань та розумових дій; розуміння змісту, вимог завдання), які на практиці є умовними та згорнутими.

5. Відмічено характерні властивості процесу формування задуму, що відбувається паралельно з розвитком розуміння та в психологічному процесі розв'язування задачі визначає механізм пошуку, його напрямок, рух думки, моделює подальший перебіг вказаного процесу. Образ конструкції у дошкільнят формується у ході взаємодії перцептивних, інтелектуальних та практичних компонентів їх творчої діяльності. Визначено джерела форми та змісту проектів конструювання у дітей, проаналізовано їх генезис. Встановлено складові процесу формування дитячого конструкторського задуму (обмірковування змісту конструювання, уявлення кінцевої мети – конструкції, вибір способів досягнення цієї мети, планування практичних дій), що забезпечують трансформацію припущення, першочергового задуму у провідний образ, модель розв'язування задачі.

У формуванні конструкторського задуму діти відображають структуру конструкції (форму або колір), рідше її функцію, використовуючи при цьому структурно-функціональні характеристики матеріалу. Найбільшу роль у формуванні задуму конструкторської діяльності відіграє аналогія, копіювання відомих структурних ознак предметів, що пояснюється перш за все невеликим запасом знань дошкільників, відсутністю необхідного досвіду, вмінь розв'язувати задачі. Поширеними у створенні конструкторського задуму дошкільників, окрім стратегіальних тенденцій пошуку аналогічних структур, є комбінування декількох образів та елементів, а також ситуативні, спонтанні дії, що теж мають структурні та функціональні орієнтири.

6. Визначено роль апробації творчої гіпотези через реалізацію задуму на практиці, що забезпечує оцінку та сприяє конкретизації, деталізації уявлення про розв'язок. Показником розвитку дій перевірки є швидка реалізація орієнтувальних і контрольних дій у практичному плані; швидке усвідомлення та виправлення помилкових дій. Передумовою успішності втілення задуму дошкільників у творчому конструюванні є розвиток процесуальних регуляторів творчого конструювання, навичок мисленнєвої діяльності, вміння використовувати відповідні життєві враження, досвід, уміння користуватися матеріалом, планувати свою діяльність.

У практичній конструкторській діяльності дошкільників відмічено інерцію конструкторських дій, використання одного, добре засвоєного прийому побудови; конструкції дітей являються здебільшого результатом структурного комбінування, аналогізування, що свідчить про переважання простого та репродуктивного рівнів конструювання.

7. Доведено, що активаторами процесу творчого конструювання, мотивації конструкторської діяльності виступають психолого-педагогічні умови (створення розвивального середовища, організація процесу навчання, інтеграція конструювання з іншими видами діяльності, заохочення творчої ініціативи, забезпечення атмосфери успішності тощо), які враховують принципи організації їх творчого конструювання, зокрема: принцип гуманізму та педагогічного оптимізму, принцип об'єктивності,

науковості та доступності, принцип комплексності, системності та систематичності, принцип індивідуального й особистісного підходу тощо. Важливим є також використання різноманітних засобів (зразків, інструкцій, пояснень, попередніх бесід, уточнюючих, активізуючих запитань, підказок дорослого, узагальнених алгоритмів дій, спілкування з однолітками, рухових, музичних моментів, екскурсій тощо) та форм (фронтальних, колективних, індивідуальних, у підгрупах) розвитку творчого конструювання.

8. Розроблено концептуальну модель розвитку творчої конструкторської діяльності дошкільників, що охоплює ефективні засоби, умови та принципи організації конструкторської діяльності і являє собою структуру генези процесу розв'язування конструкторських задач у дошкільному віці. Схема процесу розгортання творчої конструкторської діяльності дошкільників, що складається із послідовних ланок: ознайомлення з завданням, вивчення його умови; розуміння завдання (шляхом пошуку аналогій, комбінування, реконструювання); формування гіпотези, задуму (орієнтуючись на структурні або функціональні ознаки матеріалів, предметів); перевірки гіпотези, її апробації (на практиці чи шляхом мисленнєвого експерименту), відображає її механізми, характерні тенденції та визначає вектор розвитку.

9. Показано, що розроблена на основі моделі програма «Дитяча творча конструкторологія» являє систему спеціально організованого впливу на творчу діяльність дітей, стимулювання розвитку творчих стратегіальних тенденцій мислення на всіх етапах творчого процесу. Застосування тренінгу «ДеТКа», забезпечення визначених принципів та положень в умовах дошкільних навчальних закладів сприяє розвитку творчого конструювання в дошкільному віці: оптимізації процесуально-динамічного компонента конструкторської діяльності, процесу творчого конструювання у дошкільників (вдосконаленню розуміння, продуктивності створення задуму розв'язання, розширенню його змісту, оригінальності та усвідомленості, підвищенню ефективності апробаційного етапу); активізації, стабілізації індивідуально-регулятивного аспекту конструювання (формуванню позитивної мотивації, вольових зусиль, знань, умінь, навичок практичної, інтелектуальної діяльності), позитивній динаміці творчих стратегіальних тенденцій мислення дітей (збільшення випадків пошуку віддалених, дуже віддалених аналогів, комбінування, реконструювання структур та функцій конструкцій). Досліджено динаміку конструкторської творчості дошкільників, що демонструє суттєві зміни у процесуальних, особистісних характеристиках конструювання дітей дошкільного віку та визначає зростання рівня їх творчого конструювання, творчого розвитку загалом.

Результати теоретико-експериментального дослідження підтверджують правильність висунутих нами припущень та орієнтують на подальші розвідки інших аспектів проблеми організації та розвитку творчого конструювання в дитячому віці. У перспективі дослідження – вивчення генезису творчого конструювання протягом дошкільного та молодшого шкільного віку, проблеми наступності в організації конструкторської творчості, розвитку творчих тенденцій конструювання у дошкільників та молодших школярів; відшукування засобів стимуляції творчих мисленнєвих тенденцій дітей у інших видах творчої діяльності, можливостей їх

інтеграції та розвитку. Не менш нагальною є потреба вивчення проблеми підготовки педагогів та психологів до організації творчого конструювання в освітніх навчальних закладах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Монографія:

Біла І. М. Психологія творчого конструювання в дошкільному віці : [монографія] / І. М. Біла. – К. : Веселка, 2011. – 431 с. – Бібліогр. 494.

2. Навчально-методичні посібники:

2.1. Біла І. М. Актуальні проблеми гри дошкільника : метод. посіб. / І. М. Біла. – Кам'янець-Подільський, 2008. – 48 с.

2.2. Біла І. М. Розвиток пізнавальної діяльності дошкільників / І. М. Біла. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В. С., 2009. – 120 с. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України, лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-6390 від 03.08.2009.

3. Статті у наукових фахових виданнях, включених до списку МОНмолодьспорт України:

3.1. Біла І. М. Особливості творчого конструювання дошкільників / І. М. Біла // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2007. – Т. 9, ч. 6. – С. 51–58.

3.2. Біла І. М. Творчість як предмет наукового дослідження / І. М. Біла // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості та обдарованості : зб. наук. пр. / за ред. В. О. Моляко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – С. 27–32.

3.3. Біла І. М. Розвиток спостережливості дошкільника як передумова розвитку його творчої діяльності / І. М. Біла // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості та обдарованості : зб. наук. пр. / за ред. В. О. Моляко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – С. 58–64.

3.4. Біла І. М. Теоретичні основи творчо-конструкторської діяльності / І. М. Біла // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості та обдарованості : зб. наук. пр. / за ред. В. О. Моляко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – Т. 12, вип. 5, ч. 1. – С. 105–113.

3.5. Біла І. М. Експериментування – джерело творчості дошкільників / І. М. Біла // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2008. – Т. 10, ч. 4. – С. 39–47.

3.6. Біла І. М. Шляхи розвитку творчого конструювання у дошкільників / І. М. Біла // Актуальні проблеми психології : Проблеми психології творчості та обдарованості: зб. наук. пр. / за ред. В. О. Моляко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – Т. 12, вип. 4. – С. 35–41.

3.7. Біла І. М. Сприймання як основа творчої конструкторської діяльності дітей / І. М. Біла // Актуальні проблеми психології. Проблеми психології творчості та обдарованості : зб. наук. пр. / за ред. В. О. Моляко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – Т. 12, вип. 6. – С. 33–39.

3.8. Біла І. М. Теоретичний аналіз проблеми розуміння дошкільниками творчих завдань / І. М. Біла // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-

Подільського національного університету ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. : С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – Вип. 4. – С. 10–21.

3.9. Біла І. М. Особливості формування задуму розв'язання творчих задач / І. М. Біла // Актуальні проблеми психології. Проблеми психології творчості та обдарованості : зб. наук. пр. / за ред. В. О. Моляко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – Т. 12, вип. 8.– С. 23–33.

3.10. Біла І. М. Розвиток творчого сприймання на етапі дитинства / І. М. Біла // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. : С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – Вип. 3. – С. 33–42.

3.11. Біла І. М. Сприймання як основа розуміння дошкільниками задач на конструювання / І. М. Біла // Наука і освіта : наук.-практ. журн. Південного наукового центру НАПН України, – 2010. – Спецвип. «Проект “Когнітивні процеси та творчість”». – С. 138–143.

3.12. Біла І. М. Психологічна характеристика творчої діяльності в сучасних умовах / І. М. Біла // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. : С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – Вип. 6. – С. 64–75.

3.13. Біла І. М. Особливості дитячого конструювання / І. М. Біла // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості та обдарованості : зб. наук. пр. / за ред. В. О. Моляко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – Т. 12, вип. 9. – С. 35–43.

3.14. Біла І. М. Аналіз процесу розв'язання творчих задач / І. М. Біла // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки : зб. наук. пр. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – № 31 (55). – С. 93–101.

3.15. Біла І. М. Вивчення творчого сприймання суб'єкта / І. М. Біла // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості та обдарованості : зб. наук. пр. / за ред. В. О. Моляко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – Т. 12, вип. 10. – С. 204–213.

3.16. Біла І. М. Технологія становлення творчої обдарованості в дитинстві / І. М. Біла // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика : зб. наук. пр. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2010. – Вип. 4. – С. 107–113.

3.17. Біла І. М. Творча конструкторологія в розумовій діяльності дошкільників / І. М. Біла // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – № 11 – С. 39–50 ; № 12. – С. 54–63.

3.18. Біла І. М. Реалізація творчого задуму як результат розв'язання дошкільниками задач на конструювання / І. М. Біла // Актуальні проблеми психології: Психологічна теорія і технологія навчання / за ред. : С. Д. Максименка, М. Л. Смульсон. – К. : ДП «Інформ-аналіт. агентство», 2010. – Т. 8, вип. 7. – С. 21–34.

3.19. Біла І. М. Задум – як важливий етап творчого конструювання дошкільників / І. М. Біла // Актуальні проблеми психології. Психологія

обдарованості: зб. наук. пр. / за ред. : С. Д. Максименка та Р. О. Семенової. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – Т. 6, вип. 5. – С. 67–77.

3.20. Біла І. М. Організація конструкторської діяльності дошкільників / І. М. Біла // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2010. – Т. XII, ч. 6. – С. 31–40.

3.21. Біла І. М. Формування навичок організованої конструкторської діяльності в дошкільному віці / І. М. Біла // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості та обдарованості : зб. наук. пр. / за ред. В. О. Моляко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – Т. 12, вип. 11. – С. 36–45.

3.22. Біла І. М. Особливості розуміння дошкільниками задач на конструювання / І. М. Біла // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки : зб. наук. пр. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – № 32 (56). – С. 144–152.

3.23. Біла І. М. Аналіз розвитку творчого конструювання у дошкільному віці / І. М. Біла // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості та обдарованості : зб. наук. пр. / за ред. В. О. Моляко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – Т. 12, вип. 12. – С. 49–58.

3.24. Біла І. М. Теоретичний аналіз проблеми розуміння / І. М. Біла // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія і практика : зб. наук. пр. – К. : Інформаційні системи, 2011. – Вип. 5. – С. 71–82.

3.25. Біла І. М. Ранній розвиток як передумова становлення здібностей дітей / І. М. Біла // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Житомир : «Рута», 2011. – Т. IV : Психологія розвитку дошкільника ; вип. 7. – С. 30–43.

3.26. Біла І. М. Аналіз конструкторських проектів дошкільників / І. М. Біла // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. : С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – Вип. 11. – С. 46–55.

3.27. Біла І. М. Динаміка розвитку творчого конструювання у дошкільному віці // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К. : Видавництво «Фенікс», 2012. – Т. XII : Психологія творчості ; вип. 14. – С. 26–37.

4. Статті та тези в інших наукових виданнях та матеріалах конференцій:

4.1. Біла І. М. Спостережливість – ключ до пізнання / І. М. Біла // Дошкільне виховання. – 2008. – № 4. – С. 9–11.

4.2. Біла І. М. Аналіз передумов становлення творчих здібностей у дошкільному віці / І. М. Біла // Обдарована дитина. – 2008. – № 6. – С. 59–63.

4.3. Біла І. Н. Проблема розвитку творческого восприятия дошкольников / И. Н. Биля // Психолого-педагогические проблемы одаренности : теория и практика : материалы VI Междунар. конф., (Иркутск, 11–13 сентяб. 2009 г.). – Иркутск : ИГПУ, 2009. – С. 622–629.

4.4. Біла І. Н. Условия развития творчества дошкольников / И. Н. Биля // Психологические и педагогические аспекты формирования профессиональной и социальной компетентности : материалы Междунар. науч.-практ. конф., (Иваново,

13–14 нояб. 2009 г.). – Иваново : Изд-во «Ивановский гос. ун-т», 2009. – Ч. I. – С. 195–199.

4.5. Біла І. Н. Развитие наблюдательности детей дошкольного возраста / И. Н. Біла // Акмеологическая наука и качество образования: материалы Всерос. науч. конф., (16–17 марта 2010 г.) – Шуя : Изд-во ГОУ ВПО «Шуйский ГПУ», 2010. – Т. II. – С. 37–40.

4.6. Біла І. М. Конструювання як засіб розвитку творчості дошкільнят / І. М. Біла // Дошкільнє виховання. – 2010. – № 5. – С. 10–13.

4.7. Біла І. М. Проблема дитячої творчості у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях / І. М. Біла : матеріали II Всеукр. психол. конгресу присвяченого 110 річниці від дня народження Г. С. Костюка. – К., 2010. – Т. II. – С. 183–185.

4.8. Біла І. М. Специфіка розвитку здібності до конструювання в дошкільному віці / І. М. Біла // Психологічні проблеми творчості: матеріали X Міжнар. психол. конф., (Київ, 23–24 липня 2010 р.) / за ред. В. О. Моляко. – К., 2010. – С. 63–66.

4.9. Біла І. Н. Развитие творческого конструирования дошкольников / И. Н. Біла // Психологические исследования интеллекта и творчества : материалы науч. конф., посвященной памяти Я. А. Пономарева и В. Н. Дружинина ИП РАН, 7–8 октяб. 2010 г. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН, 2010. – С. 159–161.

4.10. Біла І. М. Взаємодія з дорослими як умова саморозвитку дитини / І. М. Біла // Структура особистості обдарованої дитини у віковому вимірі : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару, (Київ, 20 жовт. 2010 р.). – К., 2010. – С. 26–30.

4.11. Біла І. М. До вершин педагогічної майстерності / І. М. Біла // Дошкільнє виховання. – 2010. – № 10. – С. 3–5.

4.12. Біла І. М. Творча конструкторологія в розумовій діяльності дошкільників / І. М. Біла // Обдарована дитина. – 2010. – № 9. – С. 56–63 ; № 10. – С. 51–58.

4.13. Біла І. М. Роль творчого сприймання у компонентному складі творчого потенціалу / І. М. Біла // Творчий потенціал як умова та засіб реалізації особистості в трансформаційному суспільстві : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Суми, 21–22 жовт. 2010 р.). – Суми : Нота Бене., 2010. – С. 24–26.

4.14. Біла І. М. Технологія розвитку творчого конструкторського пошуку в дошкільному віці / І. М. Біла // Еліта і обдарованість: точки перетину : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 22–23 груд. 2010 р.). – К., 2010. – С. 124–132.

4.15. Біла І. М. Закономірності розвитку когнітивних процесів у дошкільному віці / І. М. Біла // Особистісні інтелектуальні якості обдарованого учня у підлітковому віці : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару, (Київ, 21 січ. 2011 р.). – К., 2011. – С. 57–62.

4.16. Біла І. М. Феномен дитячої творчості / І. М. Біла // Дошкільнє виховання. – 2011. – № 1. – С. 7–11.

4.17. Біла І. М. Творче сприймання як основа творчого потенціалу / І. М. Біла // Проблеми психології творчості : тези доповідей Всеукр. наук.-метод. семінару, (Умань, 17 берез. 2011 р.). – Умань : ПП Жовтий, 2011. – С. 29–31.

4.18. Біла І. М. Активізація творчих дій наставників у конструюванні / І. М. Біла // Синергетика і творчість : матеріали Всеукр. конф., (Київ, 11 лист. 2011 р.). – С. 133–142.

4.19. Біла І. М. Специфіка творчої мисленнєвої діяльності дітей дошкільного віку / І. М. Біла // Технології розвитку інтелекту : зб. наук. пр. / за ред. М. Л. Смульсон [Електронний ресурс]. – Режим доступу : psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/27

АНОТАЦІЇ

Біла І. М. Психологія творчого конструювання у дошкільному віці. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Київ, 2012.

Дисертаційне дослідження присвячено вивченню специфіки конструкторської творчості у дошкільному віці. В роботі систематизовано та узагальнено наукові праці з проблем конструкторської діяльності, творчого конструювання, поглиблено знання про дитячу творчість, творче конструювання дошкільників крізь призму системно-стратегіальної концепції, визначено психолого-педагогічний підхід до вивчення, аналізу та організації творчого конструювання у дошкільному віці, починаючи від зародження творчих ідей, закінчуючи їх втіленням. У результаті теоретичного та емпіричного дослідження розкрито закономірності та характеристики конструкторської творчості дошкільників, з'ясовано особливості процесуально-динамічних та індивідуально-регулятивних компонентів їх творчого конструювання. Сформульовано ефективні психолого-педагогічні умови та засоби активізації, розвитку творчого конструювання у дошкільному віці, розроблено структурно-функціональну модель та комплексну програму стимулювання творчих стратегіальних тенденцій конструкторської діяльності дошкільників на всіх етапах творчого процесу. Доведено, що систематичне застосування тренінгу, забезпечення визначених принципів та положень в умовах дошкільних навчальних закладів сприяє оптимізації процесу конструкторської творчості дошкільників, активізації їх творчих мисленнєвих тенденцій, розвитку творчого конструювання.

Ключові слова: дошкільник, конструювання, творчі мисленнєві тенденції, творчий процес, розуміння, задум, апробація, модель конструкторської творчості та методика розвитку творчого конструювання.

Біла І. Н. Психологія творческого конструирования в дошкольном возрасте. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Институт психологии имени Г. С. Костюка НАПН Украины, Киев, 2012.

Диссертационное исследование посвящено изучению специфики конструкторского творчества в дошкольном возрасте. В работе систематизированы и обобщены научные труды по проблемам конструкторской деятельности и творческого конструирования, расширены знания о детском творчестве, определен подход к изучению, анализу и организации конструкторской деятельности дошкольников. Выделены критерии оценки и показатели развития творческого конструирования у детей дошкольного возраста.

Исследование процесса решения детьми творческих конструкторских задач дало возможность определить характеристики личностных и процессуальных регуляторов конструкторского творчества дошкольников. Исследование проведено в русле парадигмы стратегической организации и регуляции творческих процессов.

Рассмотрена психологическая структура конструкторской деятельности дошкольников, выяснены ее особенности, определена роль каждого из компонентов творческого процесса конструирования в дошкольном возрасте. В результате эмпирического исследования установлено, что в процессах понимания задач у дошкольников доминируют мыслительные действия аналогизирования. Их конструкторский замысел определяется направленностью на структурные и структурно-функциональные характеристики предметов. Апробация решения на практике конкретизирует и проверяет конструкторскую гипотезу ребенка. Всю структуру процесса решения дошкольниками творческих задач на конструирование интегрирует индивидуально-регулятивный аспект творческого конструирования. Он проявляется в субъективных мыслительных действиях, практических операциях, тенденциях.

Предложена целостная функциональная психодидактическая модель развития творческой конструкторской деятельности, которая включает теоретико-методологическое обоснование и представляет собой концептуальную структуру генезиса процесса решения дошкольниками конструкторских задач. Модель отображает механизм творческого конструирования, его характерные тенденции и вектор развития. Методическим внедрением модели является комплексная программа тренинга ДеТКа («Детская творческая конструкторология»), которая представляет собой адаптированную методику КАРУС и предусматривает специально организованное влияние на творческую деятельность дошкольника, стимулирование, развитие творческих стратегических тенденций мышления детей на всех этапах процесса конструирования. Определены условия, средства и основные этапы ее внедрения (теоретико-информационный, подготовительно-практический, творческо-конструкторский), которые учитывают психологические особенности конструкторской деятельности дошкольников.

Результаты внедрения тренинга, применения определенных средств, принципов и положений в условиях дошкольных учебных заведений доказали свою действенность. Оптимизация процессуально-динамического компонента конструкторской деятельности детей (совершенствование понимания, продуктивности создания замысла решения, расширение его содержания, оригинальности и осознанности, повышение эффективности апробационного этапа, воплощения проекта); активизация, стабилизация индивидуально-регулятивного аспекта конструирования (формирование позитивной мотивации, волевых усилий, знаний, умений, навыков практической, интеллектуальной деятельности), позитивная динамика творческих стратегических тенденций мышления детей (увеличение случаев поиска отдаленных, очень отдаленных аналогов материалов, предметов конструирования, комбинирование, реконструирование их структур и функций) определяет развитие творческого конструирования в дошкольном возрасте. Существенные позитивные изменения процессуальных, личностных

характеристик конструирования в дошкольном возрасте свидетельствуют о прогрессивной динамике уровня его творческого развития.

Ключевые слова: дошкольник, конструирование, творческие мыслительные тенденции, творческий процесс, понимание, замысел, апробация, модель конструкторского творчества и методика развития творческого конструирования.

Bila I. M. Psychology of creative design in the preschool years. – On the right of manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Psychological Sciences, specialty 19.00.07 – Pedagogical and Developmental Psychology. – G. S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2012.

The dissertation is devoted to studying the specifics of design creativity in the preschool years. In a systematic approach on the design work and creative design and how their knowledge adjusts. We identify assessment criteria and performance indicators of the design creativity of children of preschool age. We consider the psychological structure of the design activity, clarified its characteristics and defined the role of each component of the creative design process in the preschool years. An empirical study found out that the process of understanding the problems in preschool children is dominated by the mental acts involved in the analogies. Their orientation is determined by the design concept for structural and structural-functional characteristics of the subjects. Testing solutions and checks the design specifies the hypothesis of the child. The whole structure of the solution process preschooler's creative tasks for design integrates the individual and the regulatory aspects of creative design. It appears in the subjective mental actions and practical operations.

An integrated functional psycho didactic model of creative design activity is proposed. It includes theoretical and methodological basis. The model is a conceptual framework of genesis solving process designing tasks of preschoolers. The scheme of the process consists of successive stages: exploring the job, the study of its conditions; understanding of the task (by searching for analogies, combination, reconstructing), forming a hypothesis, design (a reference which are structural or functional attributes of objects), hypothesis, testing it (in practice or by mental experiment). The model shows the mechanism of creative design, its trends and the vector development. Methodological tools of the model is a comprehensive program of creative training «Children's Creative Konstruktologiya». This system is specially organized to influence the creative activity of a preschooler, promotion, development of creative thinking strategic trends. It manifests itself in all phases of the creative process of design. The conditions, resources and milestones for its implementation take into account the psychological characteristics of the design of preschoolers.

Keywords: preschooler, activities of design, creative thinking trends, creativity, understanding, design, testing, model and method of creative design.

Підписано до друку 10.08.2012 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.
Тираж 100. Зам. 43.

«Видавництво “Науковий світ”»®
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 23, оф. 414.
200-87-13, 200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit@mail.ru